

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้ามัดหมี่ตีนแดง เพื่อการสร้างสรรค์ชุดการแสดงพื้นบ้านอีสานใต้ จังหวัดบุรีรัมย์ ผู้วิจัยมีประเด็นในการวิจัยเพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา ขั้นตอนการผลิตรวมถึง ลวดลายผ้ามัดหมี่ตีนแดงที่เป็นลายอนุรักษ์ ตลอดจนเพื่อเป็นแนวทางการคิดประดิษฐ์ทำพอนแบบพื้นบ้านอีสานใต้ ผู้วิจัยได้ทำการแยกเอกสารที่ใช้ศึกษาอ้างอิงออกเป็นประเด็นบริบทและองค์ความรู้ข้อมูล ดังต่อไปนี้

1. องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. องค์ความรู้เกี่ยวกับผ้ามัดหมี่
 - 2.1 วัตถุดิบและขั้นตอนการผลิต
 - 2.2 เครื่องมือในการทอผ้าขึ้นตีนแดง
 - 2.3 ลวดลายผ้ามัดหมี่
3. แนวทางการคิดประดิษฐ์ทำพอน
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 4.1 งานวิจัยในประเทศ
 - 4.2 งานวิจัยต่างประเทศ

องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ความหมายของภูมิปัญญาและภูมิปัญญาพื้นบ้าน

เมื่อกล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ล้วนมีจุดเริ่มต้นจากสัญชาตญาณแห่งความอยู่รอดมนุษย์จึงจำเป็นต้องเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้ทันและสอดคล้องกับสภาพความผันแปรของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมรอบตัว เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการเมืองการปกครองของแต่ละยุคสมัยซึ่งปัจจัยเหล่านี้ ต่อมาได้กลายเป็นตัวกลายเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกันไป มีผู้ให้คำจำกัดความของภูมิปัญญาไว้ต่างๆ ดังนี้

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2543 : 1) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาพื้นบ้านว่า หมายถึงการเอาทรัพยากรความรู้ ทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ในท้องถิ่นแต่ละแห่งซึ่งอาจเป็นเอกลักษณ์เฉพาะคน หรือเป็นลักษณะสากลที่หลาย ๆ ท้องถิ่นมีคล้ายกันก็ได้ ภูมิปัญญาพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่นจากการที่ชาวบ้านแสวงหาความรู้เพื่อเอาชนะอุปสรรคทางธรรมชาติ ทางสังคมที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาพื้นบ้านจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและวิถีชีวิตชาวบ้าน

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2544 : 42) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวแลดำรงชีพในระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้มีพัฒนาการสืบสานกันมา ภูมิปัญญาจึงเป็นผลการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่าง ๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่นจากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่น ที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กัน แล้วรับเอา หรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์หรือ

แก้ปัญหาได้ ในสิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ภูมิปัญญาอันเกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอกและภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่หรือผลิตซ้ำ เพื่อการแก้ปัญหา และปรับตัวให้สอดคล้องกับความจำเป็นและความเปลี่ยนแปลง

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2545 : 1) ก็ได้ให้ความหมายของ ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึงมรดกทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากการสั่งสมความรู้ดั้งเดิมของท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งเป็นการสะสมจากประสบการณ์ชีวิตของชาวบ้านเองหรือจากการได้สืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ ภูมิปัญญาแต่ละด้านได้รับการเรียนรู้ มาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน มีการสังเกตทดลองใช้ ปรับเปลี่ยน แก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในการดำรงชีวิตประจำวันในแต่ละท้องถิ่นด้วยสติปัญญา ความสามารถ ความเชื่อของชาวบ้าน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างคนในสังคมที่อยู่ร่วมกันตามสภาพทางธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันเป็นเหตุให้ชุมชนในท้องถิ่นสามารถที่จะดำเนินชีวิตอย่างสงบสุขสอดคล้องกับวิถีชีวิตอันประกอบด้วยปัจจัยพื้นฐาน 4 ประการ คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ภูมิปัญญาชาวบ้านทำให้ชุมชนในท้องถิ่นในอดีตดำรงอยู่ด้วยความสุขร่มเย็นและสามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับยุคสมัยมาจนถึงปัจจุบัน

แสวงอรุณ กนกพงศ์ชัย (2548 : 224) ได้เขียนอธิบายไว้ว่าภูมิปัญญา (Wisdom) นั้นเป็นความรู้ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ และศักยภาพในการแก้ปัญหาของมนุษย์ที่สืบทอดจากอดีตสู่ปัจจุบันอย่างไม่ขาดสายและมีความเชื่อมโยงกันทั้งระบบไม่ว่าเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่มีความต่อเนื่องยาวนาน และ ทนสมัย เกิดจากการสะสมองค์ความรู้ทุกด้านที่ผ่านกระบวนการสืบทอด พัฒนา ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับยุคสมัยและสิ่งแวดล้อมที่มีความหลากหลายทั้งทางชีวภาพและทางวัฒนธรรม

ทรงคุณ จันทจร (2549 : 6) ก็ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาพื้นบ้านไว้ว่า หมายถึงองค์ความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านที่ใช้ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข ได้รับมาโดยการถ่ายทอดสั่งสมกันมาจากสถาบันของชุมชน รวมทั้งประสบการณ์ตรงของคนในท้องถิ่น

กาญจนา เกียรติณิรัตน์ (2546 : 16) กล่าวว่า ภูมิปัญญา คือ องค์ความรู้ความสามารถ ทักษะ เทคนิค และวิธีคิดอย่างเป็นระบบ ที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ทุกด้าน ผ่านกระบวนการเลือกสรรเรียนรู้ ปรับปรุงพัฒนาแล้ว และถ่ายทอดสืบทอดกันมาเพื่อใช้แก้ปัญหา และพัฒนาวิถีชีวิตได้อย่างสมดุล

ธวัช ปุณโณทก (2531 : 40) ภูมิปัญญา (Wisdom) ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หรือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หมายถึง พื้นเพ รากฐานความรู้ ของชาวบ้าน ที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรง คือ ประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อม ซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้สะสมที่สืบทอดกันมา

ชลทิพย์ เอี่ยมสำอาง และวิศนี ศิลาตระกูล (2533 : 46) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ ประสบการณ์ของประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งได้รับการศึกษาอบรม สั่งสม และถ่ายทอดจากบรรพบุรุษหรือเป็นความรู้ ประสบการณ์ที่เกิดจากประสบการณ์ตรงของตนเองซึ่งได้เรียนรู้ จากธรรมชาติแวดล้อม สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่มีความค่า เสริมสร้างความสามารถ ทำให้คนมีชีวิตร่วมกันอย่างสันติสุข เป็นความรู้ที่สร้างสรรค์และมีส่วนเสริมสร้างการผลิต

สามารถ จันทรสุริย์ (2533 : 88) ได้นิยาม ภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง ที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหาเป็นสติปัญญาองค์ความรู้ ทั้งหมดของชาวบ้านทั้งกว้างทั้งลึกที่ชาวบ้านสามารถคิดเองทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินวิถีชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

วิชา ทรวงแสง (2537 : 11) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ข้อมูลที่แสดงถึงความคิด คุณค่า ความสัมพันธ์และการผลิตที่ได้มีการสั่งสมถ่ายทอดสืบต่อกันมาในชุมชนแห่งหนึ่ง ๆ รวมทั้งในส่วนที่เป็นความคิดริเริ่มของบุคคลในชุมชน และได้รับการยอมรับว่าเป็นสิ่งดีมีคุณค่า มีความหมายใกล้เคียงกับวัฒนธรรมท้องถิ่น

ประเวศ วะสี (2539 : 88) ภูมิปัญญา (Wisdom) ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หรือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หมายถึง พินความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้สั่งสมประสบการณ์ การถ่ายทอดสืบต่อกันมา ทั้งทางตรง คือ รู้ด้วยตนเองและทางอ้อม คือ เรียนรู้จากผู้ใหญ่

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541 : 41) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) คือ ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์ จนเกิดปัญญาและตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าว ไม่ได้แยกย่อยออกมาเป็นศาสตร์เฉพาะสาขาวิชาต่าง ๆ อาจกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น จัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ ที่จะช่วยให้การเรียนรู้ การแก้ปัญหาการจัดการและปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปใน สังคม ชุมชน และในตัวของผู้รู้เอง หากมีการสืบค้นหา เพื่อศึกษาและนำมาใช้ก็จะเป็นที่รู้จักเกิดการยอมรับ ถ่ายทอด และพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ตามยุคตามสมัยได้

การถ่ายทอดปัญญา มีวิธีการถ่ายทอด 2 ลักษณะ คือ

1. การถ่ายทอดให้เด็ก

- 1.1 การถ่ายทอดทางตรง โดยการอบรมสั่งสอนของพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย
- 1.2 การถ่ายทอดทางอ้อม โดยการเล่านิทาน การเล่าคำทาย ปริศนา และ

การเล่นต่าง ๆ

2. การถ่ายทอดให้ผู้ใหญ่

2.1 การถ่ายทอดทางตรง โดยการบอกเล่าในขณะประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีบายศรีสู่ขวัญ พิธีแต่งงาน พิธีบวชทำขวัญนาคน ฯลฯ หรือเผยแพร่เป็นหนังสือ เอกสารแผ่นปลิว หรือ การประชุมของกำนันผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น

2.2 การถ่ายทอดทางอ้อม โดยการแสดงศิลปะพื้นบ้านและการละเล่นกิจกรรมบันเทิงต่าง ๆ เช่น ลิเกและลำตัดในภาคกลาง และมโนราและหนังตะลุงของภาคใต้ เป็นต้น ซึ่งจะมีเนื้อหาและคำร้องสอดแทรกความรู้ในขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น และคตินิยม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้าน พอที่จะสรุปได้ว่าภูมิปัญญาเป็นมรดกทางสังคมวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาแต่อดีตนานาน จนกลายเป็นวิถีชีวิตและจิตวิญญาณของคนในท้องถิ่น ซึ่งได้ใช้แก้ปัญหาชีวิตประจำวันของตนเองและชุมชนตลอดมา ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นมรดกทางสังคมที่จากการเรียนรู้โดยผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคมจนกลายเป็นรากฐานสำคัญของชีวิตและสังคมอันเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตและการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน วัฒนธรรมของสังคมที่มาจากรากเหง้าของภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นสิ่งที่นำไปสู่การปรับตัวของชุมชนให้เข้ากับบริบททางสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นที่มีวิวัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง

กล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองและนำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้านทั้งกว้างและลึกที่ชาวบ้านสามารถคิดเองทำเองโดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินวิถีชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย ชาวบ้านทุกหมู่เหล่าได้ใช้สติปัญญาของตนสั่งสมความรู้ประสบการณ์เพื่อการดำรงชีพมาโดยตลอดและยอมถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งตลอดมา ด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยอาศัยศรัทธาทางศาสนาความเชื่อผีต่างๆ รวมทั้งความเชื่อบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอด เรียนรู้สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษในอดีตถึงลูกหลานในปัจจุบัน

การพัฒนาคนเพื่อให้ก้าวไปในอนาคตอย่างเหมาะสมและมั่นคงนั้น มิเพียงว่าเราต้องเรียนรู้วิทยาการสมัยใหม่เพียงอย่างเดียว แต่เราจะต้องเรียนรู้และมองย้อนกลับไปดูภูมิปัญญาของบรรพบุรุษเราเองที่ได้สั่งสมและสืบทอดมาอย่างยาวนานด้วย เราสามารถปรับเปลี่ยนและปรับใช้ร่วมกันได้ ซึ่งเป็นการปรับตัวและผสมผสานระหว่างอดีตกับปัจจุบัน อันมากับกระแสความเจริญในสมัยใหม่ ดังเช่นที่จังหวัดยโสธร ซึ่งวิถีการดำรงชีวิตของประชาชน ล้วนมีวิวัฒนาการของวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ความคิดความเชื่ออันงดงามหลากหลายอยู่เป็นจำนวนมาก ภูมิปัญญาของชาวบ้านก็ล้วนเกิดจากการเรียนรู้ ลองผิดลองถูก และปรับตัวที่จะอยู่ร่วมกันจนหล่อหลอมเป็นคุณภาพแห่งอัตลักษณ์ ที่ลึกซึ้งกลมกลืนและเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ เกิดเป็นวัฒนธรรมการทอผ้าพื้นเมืองอันงดงามที่สืบทอดมาหลายชั่วอายุคน ดังนั้นจึงเป็นเรื่องที่ต้องที่ชุมชนควรที่จะช่วยกันร่วมมือร่วมใจ ที่จะอนุรักษ์ และ พัฒนา ภูมิปัญญาพื้นบ้านการทอผ้าพื้นเมืองให้คงอยู่คู่กับชุมชนตลอดไป

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาเป็นความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษด้วยการเรียนรู้จากการสังเกตและฝึกปฏิบัติซ้ำ ๆ จนเกิดองค์ความรู้ทั้งประสบการณ์โดยตรงหรือทางอ้อม เพื่อใช้แก้ปัญหาในด้านต่าง ๆ และพัฒนาวิถีชีวิตของตนเองให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมกับยุคสมัย จนได้รับการยอมรับ ยกย่องของชุมชนเพื่อใช้ประโยชน์ในด้านการประกอบอาชีพ หรือที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น รวมถึงการเรียนรู้ การถ่ายทอดความรู้และการประสานความรู้มาบูรณาการกับประสบการณ์ใหม่ มาใช้ให้เกิดประโยชน์ที่เกื้อหนุนต่อวิถีชีวิตของชุมชน ที่สืบทอดกันมายาวนานเพื่อให้เกิดความยั่งยืนสืบไป นำไปวิเคราะห์ประวัติความเป็นมาของผ้าทอมัดหมี่ตีนแดงของอำเภอพุทไธสงจังหวัดบุรีรัมย์ และยังสรุปได้ว่า ภูมิปัญญา คือ สติปัญญา ความรู้ ความสามารถ แลประสบการณ์ที่ได้จากการสะสม การเรียนรู้โดยการถ่ายทอดสืบทอดกันมาเป็นระยะเวลายาวนาน ภูมิปัญญาพื้นบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึงพื้นเพรากฐานของความรู้ชาวบ้านหรือความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรง คือ ประสบการณ์ตรงหรือทางอ้อม ซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้สะสมที่สืบทอดกันมา กล่าวคือภูมิปัญญาชาวบ้านหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านได้คิดเองที่นำมาใช้แก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้าง ทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่และแก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างทันสมัย เพียงแต่ที่ผ่านมารวมองข้ามคุณค่าความสำคัญเพียงเพราะว่าคนไทย หันไปมีค่านิยมตามอย่างชาติตะวันตก และอิทธิพลจากวัฒนธรรมภายนอกประเทศได้ครอบงำความรู้สึกนึกคิดของเราต่อเนื่องกันมาหลายทศวรรษ จนทำให้คนไทยเพิกเฉยและหลงลืมตัวตนและวัฒนธรรมความเป็นไทยแบบบรรพบุรุษ พยายามปรับตัวเพื่อให้ตัวเองดูทันสมัยตามโลกตะวันตกซึ่งแผ่อิทธิพลขยายไปทั่วโลก คนในสังคมไทยถูกกระแสดังกล่าวชวนเชื่อ ให้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต ความคิด ความเชื่อในการดำเนินชีวิต การสร้างสำนึกร่วมในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นเรื่องที่ สำคัญและน่าสนใจ เพราะอย่างน้อยก็ทำให้เราได้เริ่มเฉลียวใจถุ่คิดและหันมาให้ความสนใจภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เรามีของเราเองอย่างจริงจังเสียทีการหันมาทำความเข้าใจกับรากเหง้าภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของเราเองให้มากขึ้น

มิได้หมายความว่าหันกลับไปมุ่งเน้นกิจกรรมหรือปลูกกระตือรือร้นน้ำ หากแต่เป็นการหันมาเพื่อศึกษาทำความเข้าใจปฏิกิริยาขับเคลื่อนอันเป็นพลวัตทางวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ซึ่งมีการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย อยู่ตลอดเวลา อีกทั้งมีความเจริญและสร้างสรรค์ที่สามารถทำให้คนไทยและสังคมไทยดำรงอยู่และก้าวเดินไปในสังคมโลกได้อย่างภาคภูมิ มีศักดิ์ศรี ยั่งยืนและเป็นตัวของตัวเอง บนรากฐานของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอันเข้มแข็งของเราเอง

2. องค์ความรู้เกี่ยวกับผ้ามัดหมี่

2.1 วัตถุดิบและขั้นตอนการผลิต

การทอผ้ามัดหมี่ ถือได้ว่าเป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าสืบทอดกันมาช้านานของคนไทย เป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้าน ที่สร้างขึ้นจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผสมกลมกลืนระหว่างสังคมกับขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมไทยมาแต่โบราณกาล การทอผ้าเป็นวิถีการดำเนินชีวิตพื้นถิ่นดั้งเดิมของคนไทยในอดีต การทอผ้าจะมีอยู่แทบทุกครัวเรือนในทุกภูมิภาคของประเทศ เพราะผ้าถือได้ว่าเป็นสิ่งจำเป็นในชีวิตประจำวัน ผ้าของแต่ละท้องถิ่นจะมีศิลปะ และความงดงามเป็นเอกลักษณ์แตกต่างกันไปตามประสบการณ์ ความชำนาญ ค่านิยม ความเชื่อ และทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นนั้นๆ กระจายอยู่ตามท้องถิ่นทั่วประเทศ โดยใช้วัตถุดิบในท้องถิ่นเป็นหลัก อาศัยความชำนาญและภูมิปัญญาของคนท้องถิ่น ผ้าทอพื้นบ้านมีเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละท้องถิ่นซึ่งควรค่าแก่การอนุรักษ์ สืบทอด

กว่าจะได้ผ้าไหมสวยๆ สักผืนมาตัดเย็บนั้นยากลำบาก เพราะต้องผ่านวิธีการหลายขั้นตอน เริ่มตั้งแต่การเลี้ยงเก็บ สาว ปั่นให้เป็นเส้นไหม จากนั้นจึงนำมาย้อมสีและทอเป็นผ้าไหมโดยใช้มือทอ ผ้าไหมที่ได้นอกจากมีลวดลายสวยงามจะต้องมีเงาสวยเนื้อผ้าแน่นเมื่อหยดน้ำลงไปจะเกาะเป็นเม็ดอยู่บนเนื้อผ้าไหม ไม่สามารถซึมเข้าไปได้ทันที ราคาจึงแพง ด้วยเหตุนี้ผ้าไหมไทยจึงมีคุณค่าทั้งในด้านความสวยงาม และด้านจิตใจ แต่ผ้าไหมก็ยังไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลายในตลาดโลกมากนัก กระทั่งคนไทยก็ยังไม่นิยมนำผ้าไหม มาตัดเย็บเสื้อผ้าแม้ว่าจะได้เสื้อผ้าหรือชุดที่สวยงาม เพราะผ้าไหมถูกตีกรอบให้เหมาะสมกับกลุ่มเจ้านายชั้นผู้ใหญ่เท่านั้น หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นายจิม ทอมสัน ชาวอเมริกันได้ฟื้นฟูอุตสาหกรรมไทย ทำให้ผ้าไหมไทยเป็นที่รู้จักของโลกลายนอกมากยิ่งขึ้น และเมื่อสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ ทรงมีพระราชดำริก่อตั้งศูนย์ศิลปาชีพ และฉลองพระองค์ด้วยผ้าไหมไทยไม่ว่าจะอยู่ในประเทศ หรือเสด็จต่างประเทศ ทำให้ผ้าไหมไทยรู้จักแพร่หลายไปทั่วโลก และกลายเป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่นของประเทศไทย (ศิริ ผาสุก.

2545 : 5 -7) อย่างไรก็ตามการทอผ้า ของไทยยังเป็นศิลปหัตถกรรมที่สำคัญและทำมาช้านานที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ สืบทอดกันมาเป็นเวลานานนับพันปีมาแล้ว เป็นศิลปวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่ความภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะไหมไทยได้รับการยอมรับจากทั่วโลกว่าเป็น “ราชินีแห่งไหม” มีความนุ่มนวลเป็นเงางามเวลา สวมใส่ทำให้ผู้สวมใส่ชื่นชอบพึงพอใจในตัวเอง ผ้าไหมเป็นที่รู้จักกับคนชั้นสูง เพราะมีราคาแพง ส่วนชาวบ้านจะใช้ฝ้าย ซึ่งมีราคาถูกกว่า ในอดีตเมื่อหมดจากฤดูทำนาผู้หญิงก็จะมานั่งล้อมวง สาวไหมปั่น และย้อมเส้นไหมทอเป็นผืนเก็บไว้ใช้ในครัวเรือน พ่อ แม่ จะสะสมผ้าไหมเป็นมรดกให้ลูกหลานและผู้ที่เคยพนบถือนี้อมาเย็บเยี่ยนถ้าบางปีทำนาไม่ได้ผลก็จะนำไปแลกกับข้าว (จารุวรรณ ธรรมวัตร. 2522 : 4)

อย่างไรก็ตามการทอผ้าไหมของชาวอีสานยังเป็นมรดกที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ เช่น การทอผ้าไหมที่ใช้ตะกอล (เขา) เพียง 2 ตะกอล ทำการยกเส้นยืนเพื่อสอดเส้นพุ่งเข้าไปทำให้เกิดเป็นผืนผ้าเท่านั้น แต่เนื่องจากชาวบ้านเห็นว่าผ้าไหมเป็นของสูงค่าจึงไม่นิยมทอเป็นผ้าพื้นธรรมดา จึงมักนิยมทอแบบเพิ่มสีสันทันหรือเพิ่มเทคนิคบางอย่างเข้าไปเพื่อให้ดูว่างามยิ่งขึ้นสมกับเป็นผ้าไหม ดังนั้นการทอผ้าไหมพื้นบ้าน

ของชาวชนบทในเขตอีสานใต้ซึ่งพอจะแบ่งออกเป็น 2 ประเภทด้วยกัน คือ ประเภทที่หนึ่ง การทอสลัสี โดยแบ่งเป็น 2 แบบ คือ

1. การตั้งเส้นยืนสลัสี ซึ่งมีอยู่มากทีเดียวและดูเหมือนจะมีทุกแห่งที่มีการทอผ้าไหม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทอผ้าขาวม้า

2. การทอสลัสีทั้งเส้นยืนและเส้นพุ่ง เช่น ผ้าขาวม้าไหม และผ้าโสร่งไหม ซึ่งจะมีการทอมากในจังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์ ล้วนมีการทอผ้าขาวม้าและโสร่งไหม ทุกจังหวัด ประเภทที่สอง เป็นการทอผ้าไหมแบบการตีเกลียวสลัสี ซึ่งเราจะได้นิยามชื่อผ้าชนิดนี้ว่า ผ้าหางกระรอก ผ้าไล่ปลาไหล

การทอแบบใช้ตะกอสรางลาย การทอผ้าไหมแบบใช้ตะกอสรางลายเดิมทีเดียวมีไม่มากนักแต่เมื่อการทอผ้าขัดเปลี่ยนจากวิธีการเก็บขัดแบบดั้งเดิมมาใช้เป็นตะกอบแบบแนวตั้งและฝ้ายดอกมาเป็นตะกอลอยทำให้การทอผ้าไหมแบบใช้ตะกอสรางลาย มีหลายแบบยิ่งขึ้นในส่วนของอีสานใต้การทอผ้าแบบใช้ตะกอสรางลายจะพบมากที่จังหวัดสุรินทร์ ชาวสุรินทร์นอกจากจะทอผ้าไหมแบบใช้ตะกอสรางลายแล้วยังพบว่า ชาวสุรินทร์เชื้อสายเขมรยังนิยมทอผ้าขาวม้าไหม โดยทอขัดที่ชายผ้า ซึ่งจะพบมากในแถบจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ การทอผ้าไหมขัด หรือผ้าขาวม้าชายขัด หรือผ้าสไบชายขัดของชาวภูยกุญและชาวสุรินทร์เชื้อสายเขมรนี้ นิยมทอโดยใช้เทคนิคการเก็บขัดแบบดั้งเดิมเช่นเดียวกับชาวไทคัง

การทอผ้ามัดหมี่ มัดหมี่ เป็นศัพท์เทคนิคในภาษาอังกฤษใช้คำว่า “ikat” หมายถึง ลวดลายที่ปรากฏบนผืนผ้าหลังจากการมัดลายแล้วย้อมด้วยสีต่าง ๆ เทคนิคการทอผ้ามัดหมี่นี้นับว่าเป็นสิ่งที่น่าทึ่งอย่างยิ่ง ที่คนสมัยโบราณสามารถมัดแล้วย้อม เมื่อทอก็จะเกิดภาพที่สวยงามอย่างน่าอัศจรรย์ยิ่งนัก ในเรื่องผ้ามัดหมี่นี้ “ปลาโปล ปิกัสโซ” ศิลปินผู้ยิ่งใหญ่ของโลกแห่งศตวรรษที่ 20 ถึงกับ Bedrich Foman ไว้เมื่อปี 1957 ว่า “ถ้าผมไม่ยุ่งกับการเขียนภาพและสนใจงานเครื่องปั้นดินเผามาก่อนแล้ว ก็คงต้องมาสนใจเรื่องการมัดและย้อมผ้าทอแบบ Ikat แน่ๆ ที่เดียว” นับว่าเทคนิคการทอผ้ามัดหมี่ เป็นเทคนิคที่คนโบราณสร้างสรรค์ไว้ให้คนรุ่นหลังจนกระทั่งคนปัจจุบันได้สืบทอดกันมาและเป็นเทคนิคการผลิตทางศิลปวัฒนธรรมที่น่าอัศจรรย์สิ่งหนึ่งของโลกทีเดียว อย่างไรก็ตามเทคนิคการมัดหมี่มีอยู่ในประเทศต่าง ๆ ในโลกนี้ พอจะแบ่งออกได้ 3 วิธี คือ วิธีที่หนึ่ง การนำเส้นด้ายที่มัดย้อมเป็นลวดลายมาทำเส้นพุ่ง (Weft Yarn) แล้วทอกับด้ายเส้นยืนที่ไม่ได้มัดเป็นลวดลาย เช่น ผ้ามัดหมี่ส่วนใหญ่ที่ทอในสมัยปัจจุบัน วิธีที่สอง การนำเส้นด้ายที่มัดย้อมเป็นลวดลายมาทำเป็นเส้นยืน (Warp Yarn) แล้วทอกับด้ายเส้นพุ่งที่ไม่ได้มัดย้อมเป็นลวดลาย เช่น ผ้าของชาวกะเหรี่ยงไทลื้อทางภาคเหนือของไทย วิธีที่สาม การมัดย้อมทั้งเส้นพุ่งและเส้นยืนให้เป็นลวดลายเดียวกัน แล้วจึงนำมาทอในผืนเดียวกัน

เทคนิคการทอผ้ามัดหมี่มีวิธีที่ หนึ่ง- สอง นั้น เรียกว่า มัดหมี่แบบทางเดียว (Single Ikat) ส่วนเทคนิคการทอผ้ามัดหมี่วิธีที่สาม เรียกว่า มัดหมี่สองทาง (Double Ikat) ซึ่งเป็นเทคนิคที่ยุ่งยาก สลับซับซ้อนและต้องอาศัยความชำนาญอย่างสูง เทคนิคการทอผ้ามัดหมี่ในโลกนี้ส่วนใหญ่แล้วมักจะมัดเส้นพุ่งไม่ค่อยมัดเส้นยืนมากนักเท่าที่พบการมัดเส้นยืน สำหรับผ้ามัดหมี่ในประเทศไทยก็มีกลุ่มชาวกะเหรี่ยง ไทลื้อ แถบจังหวัดน่าน พะเยา เชียงราย และผ้ามัดหมี่โบราณ ที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

สำหรับเทคนิคการมัดหมี่ 2 ทางในโลกนี้ เท่าที่พบก็มีในแคว้นคุชราต (Gujarat) ในประเทศอินเดีย เกาะบาห์ลี ประเทศอินโดนีเซีย จีนและญี่ปุ่น นอกจากนั้นก็มีผู้พบผ้ามัดหมี่ 2 ทาง (ผ้าโบราณ) ในประเทศลาว ซึ่งนับว่าเป็นผ้าที่หายากมากในปัจจุบัน (ผ้าเอเชีย ศิลปะร่วมสมัย) ส่วนผ้ามัดหมี่ 2 ทางของอินเดียรุ่นแรกที่มีชื่อเสียงไปทั่วโลก มีชื่อว่าผ้าปะดิลลา

สำหรับในเขตอีสานใต้ ผ้ามัดหมี่ 2 ทางนั้น มีเฉพาะที่จังหวัดสุรินทร์แห่งเดียว ที่เรียกว่า ผ้าอัมปรม ถ้าจะเปรียบเทียบกับลักษณะผ้ามัดหมี่ 2 ทางของอินเดีย ญี่ปุ่นและผ้าอัมปรมของไทยแล้วจะเห็นได้ว่ามีลักษณะที่ใกล้เคียงกันมาก ถึงแม้ว่าการทอผ้าของอินเดีย และญี่ปุ่นจะทำให้มองเห็นสีเส้นที่แตกต่างกันในลายผ้าที่ใหญ่กว่า ผ้าอัมปรมของไทยก็ตามแต่ถ้าหากผู้ทอผ้าอัมปรมต้องการลายใหญ่เหมือนผ้าอินเดีย และญี่ปุ่นแล้วก็ย่อมจะทอได้ โดยไม่ต้องมัดย้อมเพิ่มเติมแต่ประการใดเลย

นอกจากนี้ การทอผ้ามัดหมี่ในเขตอีสานใต้ยังพบอีกมาก เช่น ผ้ามัดหมี่ศิลปเขมร ซึ่งส่วนใหญ่จะมีในหมู่ชาวไทยเชื้อสายเขมรในจังหวัดสุรินทร์ จังหวัดบุรีรัมย์ และจังหวัดศรีสะเกษ ผ้ามัดหมี่ที่มีชื่อเสียง และเป็นเอกลักษณ์ของชาวสุรินทร์ก็คือผ้ามัดหมี่โฮล ชาวสุรินทร์เชื้อสายเขมรจะมีศิลปะการมัดย้อมที่แตกต่างจากจังหวัดอื่นมากก็คือ การมัดเป็นรูปต่างๆ เช่น สัตว์ รูปคน และรูปสัญลักษณ์อื่นๆ เช่น นครวัด พนมรุ้ง นอกจากนี้มีศิลปะการมัดย้อมที่แตกต่างกับจังหวัดอื่นแล้ว ชาวสุรินทร์ยังสามารถทอผ้ามัดหมี่ขึ้นสูงอันเป็นเครื่องราชบรรณาการที่ประเทศเขมร สมัยเป็นเมืองขึ้นของไทยเคยนำมาถวายพระเจ้าแผ่นดินสยามอยู่เสมอและผ้ามัดหมี่ชนิดดังกล่าวยังกลายเป็นเครื่องแต่งกาย เพื่อแสดงบรรดาศักดิ์ของขุนนางสมัยนั้นอีกด้วย ผ้าชนิดนั้นคนไทย เรียกว่าผ้า “สมปักปุม” หรือ “ผ้าปุม” (มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2543 : 64 - 68) นอกจากนี้ยังมีผ้าไหมมัดหมี่ของจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นผ้าไหมที่ทอได้สอดคล้องกับสภาพการดำเนินชีวิต นอกจากนี้การทอผ้ายังเป็นการทอ เพื่อตอบสนองตามความต้องการของผู้บริโภคของตลาดทั้งในและต่างประเทศ และสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เช่นผ้าทอมัดหมี่ ลวดลายที่เป็นโครงสร้างหลัก และนิยมทอกันทั่วไป คือ ลายคัน ลายขอ ลาย ไค้ม ลายกาบ และผ้าไหมกาบบัว “ผ้ากาบบัว”

วัตถุดิบและขั้นตอนการผลิต

ทรงพันธ์ วรรณมาศ (2534 : 67-73) ได้กล่าวไว้ว่า การปลูกหม่อนว่าควรเลือกที่ดินที่มีความชุ่มชื้นพอ แต่ไม่ท่วมหรือไม่แห้งจากนั้นก็เตรียมดินโดยการไถพรวนให้เรียบร้อยแล้ว จึงกะแถวขุดหลุมให้ห่างกันพอประมาณภายในคันหลุมหาปุ๋ยคอกมารองกันหลุม พร้อมกับคลุกเคล้าให้ปุ๋ยกับดินในหลุมเข้ากันระยะห่างระหว่างแถวของต้นหม่อนให้ห่างกันประมาณ 1วา ส่วนระหว่างต้นก็จะห่างต้นละ 2 ศอก ใช้กิ่งปลูกโดยตัดกิ่งให้ยาวประมาณ 3 ตา ควรปลูกหม่อนในต้นฤดูฝนอัตราเฉลี่ยต่อไร่ปลูกได้ประมาณ 800 ต้น

ในการผลิตจำเป็นต้องมีการเลือกวัตถุดิบในการผลิต ซึ่งมีวิธีการเลือกตามขั้นตอนดังนี้

1. หม่อน

- การเลือกพันธุ์หม่อน หม่อนที่จะใช้ปลูกมีหลายพันธุ์ เช่น หม่อนน้อย หม่อนทอง กั้น หม่อนหยก หม่อนใบมน หม่อนใบโพธิ์ หม่อนส้ม หม่อนใหญ่ หม่อนจาก หม่อนสา หม่อนโย หม่อนแก้ว ขนบท หม่อนแก้วอุบลฯ หม่อนแม่ลูกอ่อน หม่อนตาดำ หม่อนมี หม่อนโมเรติ หม่อนโมเรเทียนและหม่อนมุลติคาบุลเล เป็นต้น แต่พันธุ์ที่ใช้ปลูกกันนั้นนิยมเลือกพันธุ์ปลูกกัน 2 ชนิด คือหม่อนน้อยและหม่อนตาดำ เพราะเป็นพันธุ์ที่ให้ใบใหญ่มีใบดก

- เมื่อหม่อนมีอายุได้ประมาณ 1 ปี จึงเก็บใบของต้นหม่อนไปใช้เลี้ยงไหมได้ เมื่อเข้าฤดูฝนก็ควรตัดแต่งกิ่งเพื่อจะได้ให้แตกใบใหม่ และต้องเพิ่มปุ๋ยไปทุก ๆ ปี โดยใส่ปุ๋ยคอกลงไปโคนต้นต้นละประมาณ 1 บุงก็ ส่วนการบำรุงรักษา ควรดายหญ้าพรวนดินระหว่างแถวและระหว่างต้นอย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง คือประมาณต้นฤดูฝนและปลายฤดูฝน

2. การเลี้ยงไหม

- การเลือกพันธุ์ไหม ศรีนวล แก้วแพรก (2532 : 76-79) ได้กล่าวไว้ว่า พันธุ์ไหมที่นิยมเลี้ยงกันอยู่ในปัจจุบันนี้แบ่งออกเป็น 3 พันธุ์ คือ

2.1 ไหมพันธุ์ต่างประเทศ เป็นไหมที่มีรังสีขาวใหญ่ ทรงกลมรูปไข่ มีความยาวเส้นไหมรังเดียวไม่ต่ำกว่า 1,000 เมตร ไข่ไหมมีระยะการฟักตัวโดยฟักออกได้ตามธรรมชาติ ปีละ 1-2 ครั้ง แต่สามารถบังคับให้ฟักได้ตามความต้องการ เมื่อมีการนำไข่ผ่านความเย็นที่อุณหภูมิและระยะเวลาที่กำหนดอย่างถูกต้องแล้วนำออกฟักเทียมด้วยกรดเกลือ ถ้าต้องการจะซื้อไข่ไหมให้ใช้พันธุ์ขาวพิรุณ 1 พันธุ์นครราชสีมา ลูกผสม 1 และไหมพันธุ์ที่นำเข้าจากญี่ปุ่น เกาหลีและไต้หวัน เป็นต้น ไหมพันธุ์นี้ต้องเลี้ยงอย่างดีถูกหลักวิชาการ เพราะหนอนไหมจะกินใบหม่อนจุเลี้ยงยากแต่รังไหมได้ราคาดี

2.2 ไหมพันธุ์พื้นเมืองไทยเป็นไหมที่เลี้ยงกันทั่วไหม รังมีสีเหลืองสด รูปร่างยาวแบบกระสวยแหลมหัวแหลมท้าย เส้นไหมมีความยาวรังเดียว 200-500 เมตร เป็นพันธุ์ที่เลี้ยงง่าย แข็งแรงทนต่อโรค และสภาพภูมิอากาศร้อนแบบไทยได้ดีกว่าไหมพันธุ์ต่างประเทศ เส้นไหมต้องสาวด้วยมือ สาวด้วยจักรไม่ได้ ทำให้ไม่สามารถเลี้ยงคราวละมากๆ ได้ ควรซื้อไข่ไหมจากหน่วยงานราชการจะได้เส้นใยคุณภาพดีและใยยาว ไหมพันธุ์นี้ได้แก่ เหลืองพิรุณ 2 นางน้อยศรีชะเกษ นางเหลือง นางเขียว นค. 4 และ บร. 9 เป็นต้น

2.3 ไหมพันธุ์ไทยลูกผสม เป็นพันธุ์ผสมระหว่างพันธุ์ไทยกับพันธุ์ต่างประเทศ มีรังขนาดใหญ่กว่าไหมพันธุ์ไทย รังกลมรูปไข่ สีเหลืองสด ความยาวเส้นไหมรังเดียว 700-1,000 เมตร เลี้ยงง่ายกว่าไหมพันธุ์ต่างประเทศ จะสาวเองหรือส่งโรงงานก็ได้ ข้อเสียคือ ผลิตไข่ไหมไม่ได้เอง ต้องซื้อจากหน่วยงานราชการจะได้ผลดีกว่า ไหมพันธุ์นี้ ได้แก่ เหลืองพิรุณ 1 นครราชสีมาลูกผสม 60 และพันธุ์ดอกบัว เป็นต้น

- ขั้นตอนในการเลี้ยงไหม

วงจรชีวิตตัวไหมจะเริ่มต้นจากไข่ ฟักเป็นตัวหนอนไหมในระยะเป็นตัวหนอนไหมจะลอกคราบ 4 ครั้ง พอตัวหนอนไหมแก่เข้าก็จะชักใยทำรังหุ้มตัวเอง แล้วตัวไหมก็จะ ลอกคราบเป็นดักแด้อยู่ในรังนั้น พอครบอายุดักแด้ก็จะกลายเป็นผีเสื้อเจาะรังออกมาผสมพันธุ์กันพร้อมทั้งวางไข่ฟักเป็นตัวหนอนต่อไป วงเวียนกันอยู่อย่างนี้เรื่อยๆ ไปไม่รู้จักจบอายุของไข่ของตัวไหม คือ อยู่ในไข่ 10 วัน เป็นตัวหนอน 22-26 วัน เป็นดักแด้ 8-10 วัน เป็นผีเสื้อ 2-3 วัน รวม 42-49 วัน

เมื่อไข่ไหมมีอายุได้ 8 วัน ก็จะมีจุดดำ ๆ ที่ริมไข่ทุกใบ วันที่ 9 สีของฟองไข่จะเปลี่ยนเป็นสีเทาแก่แสดงว่าไข่นั้นจะฟักเป็นตัวแล้วและในคืนที่ 9 เวลาเช้ามืด ไข่ก็จะตั้งต้นฟักบ้างแล้ว พอเที่ยงวันที่ 10 ก็จะมีฟักเป็นตัวหมด พอเย็นวันที่ 10 ต้องหากระดาดห่อไข่ไหมไว้ เพราะเช้ามืดไข่จะฟักออกเป็นตัวและฟักไปเรื่อย ๆ จนถึงเที่ยงก็จะหมด เมื่อตัวไหมฟักออกหมดแล้วต้องแก้กระดาดที่ห่อนั้นออกแล้วหันใบหม่อนอ่อน ๆ ให้กินโดยโรยลงไปบนตัวไหมพอควรการโรยใบหม่อนควรให้สม่ำเสมอ เพื่อให้ตัวไหมจะได้มีโอกาสกินทั่วๆ กัน ถ้าหากว่าไข่ของไหมที่ไม่ฟักในวันนี้จะต้องแยกไว้ต่างหาก โดยจัดเลี้ยงในกระดาดอื่นต่างหากโดยเฉพาะ การกำหนดเวลาให้อาหารไหมในวันหนึ่ง ๆ ควรให้อาหารแก่ไหมวันละ 5-6 ครั้ง คือ 6.00 น. 10.00 น. 14.00 น. 21.00 น. และถ้าตัวไหมอ่อนก็ใช้ใบหม่อนที่อ่อนถ้าหากว่าตัวไหมแก่ก็ใช้ใบหม่อนแก่ตามลำดับ

ที่แรกตัวไหมฟักมีอายุได้ 4-5 วัน ก็จะนอนครั้งหนึ่ง เมื่อสังเกตดูว่าเห็นตัวไหมเริ่มนอนแล้วก็อาจจะถ่ายมูลไหม และเศษใบหม่อนแห้งลงในกระดาดใหม่เสียก่อนที่ตัวไหมจะตื่นนอน คือก่อนเวลาประมาณ 24-30 ชั่วโมง เมื่อตัวไหมเป็นเช่นนี้เราเรียกว่า “นอนหนึ่ง” ตัวไหมจะมีอาหารเช่นนี้อยู่วันหนึ่งหรือสองวันจึงจะฟื้นขึ้นแข็งแรงดังเก่า เมื่อตัวไหมฟื้นจากนอนหนึ่งแล้วผู้เลี้ยงก็จะเลี้ยงบำรุงโดยหันใบหม่อน

ให้กินไปอย่างเดิม จนกระทั่งเห็นว่าตัวไหมเริ่มมีมากจึงขยายเป็น 3-4-5-6 กระดัง ก็ได้ กระดังหนึ่งจะมีตัวไหมราว 200 ตัวพอได้ 7 วัน ตัวไหมก็จะสงบนิ่งไม่กินใบหม่อนและมีการเหมือนกันกับครั้งแรก คือมีการสงบนิ่งและจะมีการเข่นั่นอีกวันหนึ่งหรือสองวันเรียกว่า “นอนสอง” เมื่อพ้นจากนอนสองคราวนี้ไม่ต้องหันใบหม่อนให้กินเพราะตัวไหมแข็งขึ้นแล้ว ต่อไปอีก 7 วัน ตัวไหมจะมีการสงบนิ่งเหมือนที่เคยเป็นมาอีกคราวนี้เรียกว่า “นอนสาม” เมื่อพ้นจากนอนสามต่อไปอีก 7 วัน ตัวไหมก็จะมีการดังกล่าวย่อเรียกว่า “นอนสี่” หลังจากนอนสี่แล้วก็ถึงนอนห้าหรือนอนสุก (ตัวไหม) ที่แก่เต็มที่แล้วเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ไหมสุก” ซึ่งตัวไหมจะทำฝักและทำรัง

เมื่อคัดตัวไหมขึ้นนอนห้าประมาณ 5-6 วัน ตัวไหมก็เริ่มจะแก่ (เริ่มสุก) ก่อนที่ตัวไหมเป็นฝักและทำรังต้องหาจ่อไว้ให้พอดีกับตัวไหม หลังจากนั้นผู้เลี้ยงจะต้องหมั่นตรวจดูว่าไหมตัวไหนแก่คือ ทำฝักทำรัง ลักษณะของการที่ไหมทำฝักทำรังจะสังเกตได้โดยดูตัวไหมที่มีสีเหลืองไปทั้งตัว เมื่อเห็นเป็นดังนี้แล้วจึงรีบคัดตัวไหมตัวนั้นไปใส่ไว้ในจ่อเลี้ยงคราวหนึ่งต้องคอยคัดไปใส่จ่อเรื่อย ๆ ราว 4-5 วัน จนหมดตัวเท่านั้น ในขณะที่คัดตัวไหมไปใส่จ่อผู้เลี้ยงต้องไม่ให้อาหารกับตัวไหมเลย เพื่อจะได้ให้ตัวรับทำฝักและทำรังเมื่อตัวไหมเข้าไปอยู่ในฝักในรังราว 3 วันแล้ว ตัวไหมก็จะยุบตัวเล็กลงเรียกว่า “ตัวดกแค้” ผู้เลี้ยงจับฝักเขย่าดูถ้าปรากฏว่ามีเสียงดังซุก ๆ อยู่ภายในแล้วแสดงว่าใช้ได้ จึงนำเอาไปต้มและสาวต่อไป ถ้ารังใดจะเก็บเอาไว้ทำพันธุ์ก็เก็บเอาไว้นานประมาณ 7 วัน ตัวดกแค้จะมีปีกเรียกว่า “ตัวบี้”

หลักสำคัญในการเลี้ยงไหม

1. สถานที่เลี้ยงไหมห้ามสูบบุหรี่ และยาสูบเป็นอันตรายเพราะควันจะเป็นอันตรายต่อตัวไหม

2. สถานที่เลี้ยงไหมควรห่างจากควันไฟ เพราะควันไฟและกลิ่น ต่าง ๆ เป็นอันตรายต่อตัวไหมและอย่าใช้ยากำจัดแมลงไม่ว่ายาชนิดใดพ่นใส่ในสถานที่เลี้ยงไหมเป็นอันตราย

3. ใบหม่อนที่ใช้เลี้ยงไหมจะต้องสะอาด

4. การให้อาหารครั้งหนึ่ง ๆ ต้องไม่น้อยหรือมากจนเกินไปควรกะให้พอดี

5. ต้องถ่ายมูลไหมก่อนนอนทุกครั้ง ส่วนไหมที่ตื่นนอนครั้งที่ 4 แล้วต้องถ่ายมูลไหมอย่างน้อยวันละ 1 ครั้ง

6. หลังกการเลี้ยงไหมครั้งหนึ่ง ๆ กระดัง ผ้ามดุม และเครื่องมือต่าง ๆ ควรล้างด้วยน้ำผสมน้ำยาฆ่าเชื้อโรคให้สะอาดแล้วตากแดดให้แห้งสนิทอย่าใช้ยากำจัดแมลงเป็นอันตราย

7. โรงเรือนสำหรับเลี้ยงไหมโดยเฉพาะนั้น ต้องปิดให้มิดแล้วรมด้วยควันกำมะถันจึงเปิดทิ้งไว้ประมาณ 3-4 วัน ก่อนที่จะเลี้ยงต่อไป

3. วิธีการมัดย้อมก่อนการทอ

ผ้าที่ได้จากกรรมวิธีนี้ คือ ผ้ามัดหมี่ หรือผ้าหมี่ + พบว่ามีการทอผ้าด้วยกรรมวิธีนี้มากในหลายประเทศ เช่น เขมร อินโดนีเซีย มาเลเซีย อินเดีย และ อัฟริกา เรียกเทคนิคนี้ว่า “IKAT” การทอผ้ามัดหมี่คือการทอผ้าที่มัดเส้นด้ายไม่ว่าจะเป็นเส้นไหมหรือเส้นฝ้ายเพื่อสร้างลวดลายก่อนการย้อม ซึ่งผู้ทอจะต้องออกแบบลวดลายผ้าไว้ก่อนถ้าต้องการหลายสีก็ต้องมัดและ ย้อมหลายครั้ง จนกว่าจะได้สีครบตามต้องการแล้วจึงนำไปทอด้วยเทคนิคการขัดสานธรรมดา ลวดลายบนผ้าจะเกิดขึ้นตามรอยที่มัดย้อม จึงเรียกผ้าที่เกิดจากการทอวิธีนี้ว่า “ผ้ามัดหมี่” การมัดหมี่มี 3 ลักษณะ คือ การมัดด้ายเส้นพุ่ง การมัดด้ายเส้นยืน และการมัดด้านทั้งเส้นพุ่งและเส้นยืน สำหรับในประเทศไทย ซึ่งนิยมทำกันมานานแล้วในภาค

อีสานและภาคกลางบางจังหวัดในกลุ่มเชื้อสายลาวครั้งจะมัดหมี่เส้นพุ่ง ในขณะที่กลุ่มเชื้อสายกะเหรี่ยงจะใช้วิธีมัดหมี่เส้นยืน

4. กรรมวิธีการทอแบบนี้เป็นการทอผ้าม่วงทางกระรอก หรือที่เรียกในภาษาอีสานว่า ผ้า มับไม หรือไหมควบ หรือผ้ากะเนียว ในภาษาเขมร มีการทอมากในจังหวัดที่มีกลุ่มชนเชื้อสายเขมรอยู่มาก เช่น จังหวัดสุรินทร์ และ บุรีรัมย์ เป็นต้น

ผ้าไหมทางกระรอกหรือผ้ามับไหม หมายถึง การทอผ้าที่นำเส้นไหม 2 เส้นมาพัน กัน ส่วนใหญ่จะเห็นไหมน้อยแต่ละเส้นจะต่างสีกัน เมื่อพันกันหรือควบกันแล้วจะเกิดการเลื้อยสีเกิด ความสวยงามความละเอียด สีที่เป็นหลักในการควบ คือสีเหลืองนำมาควบกับสีต่าง ๆ เช่น สีเขียว สีแดง สีฟ้า สีน้ำเงิน หรือสีส้ม จะไม่นิยมนำเส้นไหมสีไปควบกับสีขาว

คำว่า มับไม (มับมาย) เป็นภาษาอีสาน คำว่า มับ หมายถึง การพันเกลียว คือ การใช้ไหมตั้งแต่ 2 เส้นขึ้นไปตีเกลียวให้เป็นเส้นเดียวกันต้องใช้เวลาในการเตรียมการและจำนวนเส้นไหมเพิ่ม กว่าปกติ บางทีเรียกว่าผ้าพัน ผ้าพันนี้ถักเอาตามสีของผ้าและมีสีเดียวกันตลอดผืน เช่น ผ้าพันสีเขียว สีม่วง สีแดง สีกาบบัว สีสด สีเขียวหัวเป็ด เป็นการทอผ้าด้วยเส้นไหมเส้นเดียวหรือเส้นคู่ก็ตามเรียกว่าผ้าพัน ผ้าพันที่ ทอให้เป็นสีเลื้อยกันนี้ เรียกว่า ผ้าทางกระรอก

ถ้าเอาเส้นไหมสองเส้นสีเดียวกันมาควบเข้าด้วยกันจะเรียกว่า คุบไหม เมื่อควบหรือคุบไหม เสร็จแล้วจะเรียกเส้นไหมที่ได้ว่า คุบไหม แต่ถ้าเอาเส้นไหมสองเส้นแต่ต่างสีกัน มาควบเข้าด้วยกันจะเรียก วิธีการนี้ว่า ก่อไหม หรือเข็นมับไม เมื่อเวลาจะทอเป็นผืนผ้าจะต้องสับทุกที่เป็นเส้นเครือ หรือเส้นยืนผ่านช่อง ฟันพิมพ์ละ 2 เส้น โดยไม่ต้องเข็นควบส่วนเส้นที่จะทอจะต้องใช้ไหมควบที่เรียกว่า ควบมับไหม

ศิริรัตน์ ชันแข็ง (2549 : 4 -75) เขียนถึงขั้นตอนการทอผ้าไหม ไว้ดังนี้

4.1 ขึงเส้นยืน (เครือ) ใส่ทุกทอผ้าไหม คือการนำเส้นยืน ไปเตรียมเพื่อให้พร้อม สำหรับการทอผ้าไหม โดยทางใส่ทุก (บางครั้งเรียก “กั”) ซึ่งมีลักษณะเป็นโครงไม้สี่เหลี่ยมกว้างประมาณ 2 เมตร ยาวประมาณ 4-6 เมตร และ แข็งแรง

4.2 เมื่อขึงเส้นยืน (เครือ) และ อุปกรณ์ตามที่กล่าวมาข้างต้นเรียบร้อยแล้ว ก็ เริ่มทอ ผ้าไหม โดยมีขั้นตอน ดังนี้

4.3 ผู้ทอขึ้นนั่งบนไม้กระดานหก เหยียบไม้เหยียบทุกชั้นลง บังคับให้เขา (ตะกอ) ให้เส้นยืน (เครือ) กางออกจากกัน

4.4 สอดกระสวยเส้นพุ่ง แล้วดึงเส้นพุ่งที่สอดเข้าไปให้ตึงด้วย

4.5 เหยียบไม้เหยียบทุกสลับข้างกัน และสอดกระสวยเส้นพุ่งสลับกับ แล้วกระทบฟืม เข้าหาผู้ทอเช่นเดิม ทำเช่นนี้ตลอดจนได้ผ้าที่ทอยาวและมีระยะห่างจากผู้ทอมากเกินกว่าจะสอดกระสวยเส้น พุ่งได้จึงปลดไม้ม้วนผ้าออกและทำการม้วนผ้าไหมให้มีระยะสั้นเพื่อให้สะดวกในการทอ

4.6 ทอผ้าไหมจนเสร็จ คือ จนหมดเส้นยืน (เครือ) จากนั้นให้ตัดผืนผ้าไหมที่ทอได้ ออกจากฟืม โดยทิ้งระยะห่างที่ตัดให้เหลือติดไว้ที่เครือทุกประมาณ 10 นิ้ว เพื่อให้สะดวกในการสับทุก หรือ คั่นเส้นยืน (เครือ) ที่จะทออีกในครั้งต่อไป

จากที่กล่าวมาทั้งหมดอาจสรุปได้ว่า การทอผ้ามัดหมี่มีการสับทอดกันมาจากบรรพบุรุษเป็นเวลายาวนาน การทอจะทอเพื่อใช้ในครัวเรือน และทอเพื่อจำหน่ายเสริมรายได้ให้กับผู้ทออีกทางหนึ่ง ด้วย นอกจากนั้นการทอผ้าไหมยังทอ เพื่อสวมใส่ในโอกาสและพิธีกรรมต่างๆ ตามความเชื่อ ประเพณี ของแต่ละท้องถิ่น ทักษะความชำนาญ ค่านิยม และกลุ่มชาติพันธุ์ที่กระจายอยู่ตามท้องถิ่นทั่วประเทศ

นอกจากนี้การทอผ้าจังหวัดบุรีรัมย์ยังพบการทอผ้าไหมมัดหมี่ลายเขมรโบราณ ที่อำเภอประโคนชัย ลายหมี่โฮล (เป็นลายดั้งเดิมของชุมชนเขมร) ลายโสร่ง (ได้แบบอย่างจากชาวส่วย) และลายพระราช (เป็นลายดั้งเดิมที่รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชทานให้แก่เจ้าเมืองประโคนชัย)ที่บ้านโนนแดง ตำบลสะแกโพรง อำเภอเมือง มีการทอผ้าฝ้ายมัดหมี่เป็นลายพื้นเมืองของชาวลาวในส่วนของอำเภอกระสังพบว่าการทอผ้าไหม ที่บ้านหนองพวง ตำบลลาดวน ที่บ้านโคกสูงตำบลศรีภูมิ บ้านนารายใหญ่ ตำบลสองชั้น อำเภอกระสัง มีการทอผ้าไหมมัดหมี่ลายเขมรโบราณได้แก่ลายลูกตุ้ม หรือโกนโกม ลายหมี่โฮล ผ้าหางกระรอก ฝ้ายกดอกลายลูกแก้ว ในปัจจุบันได้มีการคิดลวดลายประยุกต์ขึ้นมาใหม่ โดยผสมผสานจากลวดลายดั้งเดิม

2.2 เครื่องมือในการทอผ้าขึ้นดินแดง

ในประเทศไทยนั้นมีกลุ่มวัฒนธรรมในการทอผ้าอยู่ทั่วประเทศหลายกลุ่ม โดยมีลักษณะของเครื่องมือที่ใช้ในการทอผ้าแตกต่างกันอยู่บ้างเล็กน้อย แต่ส่วนใหญ่แล้วก็มีส่วนที่คล้ายกันอยู่มาก และ ซึ่งเป็นลักษณะร่วมของกลุ่มคนที่มีบรรพบุรุษเดียวกัน จะแตกต่างกันก็เพียงความเป็นเอกลักษณ์ที่มีมากบ้างน้อยบ้างเท่านั้น ซึ่งมีอุปกรณ์ในการทอผ้า แบ่งได้ดังนี้

กี่ กี่หรือทูก (Loom) ถือเป็นอุปกรณ์ที่สำคัญในการทอผ้าพื้นให้เป็นผืน เช่นเดียวกับพื้ซึ่งต้องใช้ประกอบกัน กี่ประกอบด้วยอุปกรณ์ซึ่งถือเป็นกลไกการทำงานลักษณะก็โดยทั่วไป มีเสายืนเป็นลักษณะสี่เหลี่ยม มีคานยึดบนล่างเป็นคู่ทั้ง 4 ด้าน และมีส่วนประกอบของกี่ ดังนี้

1.1 ส่วนประกอบของกี่

1.1.1 แบนนั่ง แบนกี่ หรือกระดานกี่ ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง วางพาดราวกึ่งเพื่อใช้เป็นที่นั่งสำหรับช่างทอผ้า

1.1.2 ไม้คำพัน หรือ แบน พัน ใช้สำหรับพันหรือกรอเส้นใย ประกอบด้วยแบนไม้ไผ่เจาะรูตรงกลางเสียบเข้ากับปลายแบนทั้งสองเนื้อแข็ง ตรงกลาง ประกอบด้วยไม้แนบและรัดด้วยไม้หูโป่ง ซึ่งทำด้วยปล้อง

1.1.3 ทูก เป็นแผงสำหรับใส่หรือยึดเส้นใยให้สามารถดึงหรือหย่อนได้ ภายในตัวก็ประกอบด้วย ไม้ช่วยทูก ไม้โป่งเป้ง หรือไม้ตั้ง ไม้หน้าดักหรือไม้แก้หัว และไม้ทาบหรือไม้พันทูก

1.1.4 ไม้ผัง ใช้สำหรับยึดผืนผ้าเพื่อชิงหรือตรึงริมผืนผ้าให้สวยเสมอกัน บางแห่งที่ปลายทั้งสองข้างติดลูกกระพรวนไว้ด้วยเพื่อให้เกิดเสียงดังเวลาตำทูก

1.1.5 พื้ ประกอบด้วยไม้สี่เหลี่ยมผืนผ้า ภายในกรอบมีพื้เป็นซี่เรียงต่อกันใช้สำหรับกระแทกให้เส้นด้ายเส้นยืนและเส้นพุ่งประสานกัน

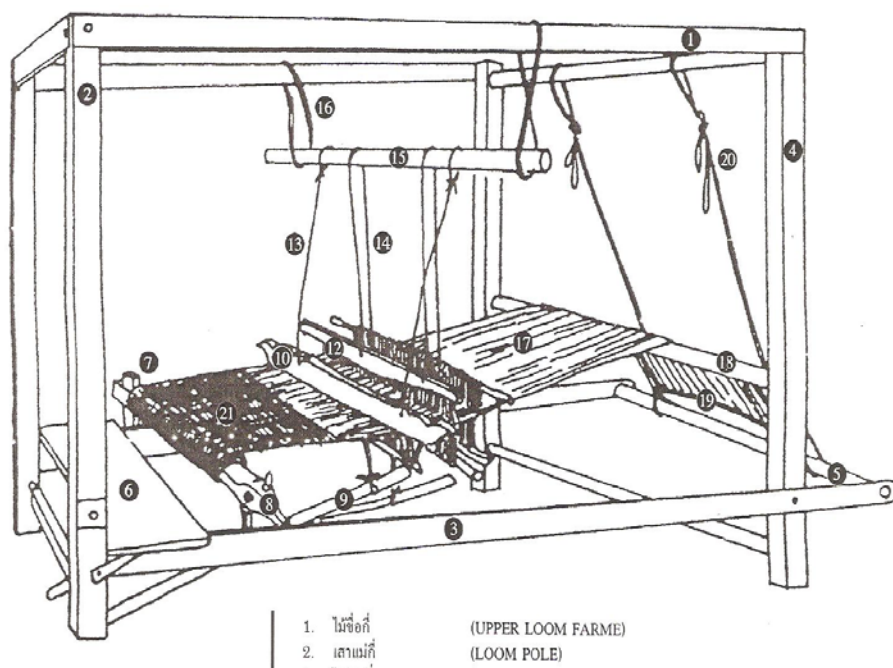
1.1.6 ไม้ขอ (ตะกอก) เป็นเส้นด้ายร้อยอยู่กับพื้ สำหรับแยกด้ายเส้นยืนให้ขึ้นลง เพื่อให้ขัดกับด้านเส้นพุ่ง เป็นตัวกำหนดลายผ้า

1.1.7 ไม้เก็บขีด เป็นซี่ไม้ มีลักษณะแบน ยาว จำนวน 3 อัน

1.1.8 กระสวยด้ายเส้นพุ่ง ทำด้วยไม้ประเภทไม้เปลือย และไม้ประดู่ และไม้แข่ง

1.1.9 หลอดด้าย นิยมทำจากต้นไส้ตัน ต้นปอ สำหรับใช้หมุนเส้นใยที่นำมาทอ

1.2.0 แผงหวี ทำด้วยเปลือกตาลหรือเปลือกมะพร้าว ใช้สำหรับหวีเส้นด้ายหรือเส้นใยที่นำมาทอเพื่อไม่ให้พันกัน

ภาพประกอบ 1 กีทอผ้า

1.2 ส่วนประกอบของฟืม

ส่วนประกอบของฟืม ประกอบด้วยอุปกรณ์ หรือ ชิ้นส่วน ดังนี้

ฟืม หมายถึง ฟืมที่ทำด้วยไม้ไผ่ เหล็ก หรือสแตนเลส

ฝักฟืม หมายถึง กรอบไม้ที่ทำเป็นร่องพอดี เพื่อให้ฟืมที่ถักแล้วยึดเพื่อความแข็งแรง

สังขยาฟืม หมายถึง ไม้ไผ่เล็ก ๆ ใช้เพื่อให้ถักฟืม ยึดติดกันได้ทั้งบนและล่าง

องค์ประกอบสำคัญในการทอผ้า ต้องมีฟืมเป็นเครื่องกระแทกหรือดันให้ด้ายเส้นพุ่งชิดติดกัน และต้องมีเขา (ตะกอล) ในการยกด้ายเส้นยืนให้ขึ้นลงเพื่อให้เกิดช่องสอดด้ายเส้นพุ่งโดยกระสวย ดังนั้น ผู้ทอผ้าจึงต้องจัดหาเขา (ตะกอล) ติดกับฟืมไปด้วย เขาทำหน้าที่สอดคล้องเส้นด้ายยืนเป็นฐานเบื้องต้น หรือเป็นเครื่องเพื่อใช้ใส่ฟืม ให้อยู่ในตำแหน่งที่จะทอผ้าได้ เมื่อจะทอผ้าชนิดใดก็ตามผู้ทอจะต้องต่อเส้นยืน เรียกว่า “การสืบหูก”

การที่จะทำให้ฟืมมีความสมบูรณ์จำเป็นต้องมีชุดด้ายเส้นยืนผ่านเขาผ่านฟืมเข้าไปด้วยรวมเป็น 1 ชุด เขาหรือตะกอล จึงมีความสำคัญในการทำลวดลายให้เกิดขึ้นบนผืนผ้า หากต้องการให้ลายมีความสลับซับซ้อนก็จะต้องมีเขา (ตะกอล) จำนวนหลายอัน ฟืมก็จะต้องถักเป็นพิเศษ ปกติฟืมทั่วไปจะมีเพียง 2 เขา แต่ถ้าต้องการให้เกิดลวดลายบนผืนผ้ามากขึ้น จะใช้ฟืมที่มีเขาตั้งแต่ 3-5 เขา ซึ่งต้องทำการเก็บเขาโดยใช้เส้นด้ายเล็ก ๆ ในการเก็บเขา

1.3 ประเภทของฟืม

หากจะจำแนกประเภทของฟืมตามวัตถุดิบที่ใช้ในการทำฟืมสามารถจำแนกออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

1.3.1 ฟืมไม้ หมายถึง ฟืมที่ทำด้วยไม้ทั้งชุด ฟันฟืมนิยมทำด้วยไม้ไผ่สร้างไพร ฝักฟืมทำด้วยไม้ เนื้ออ่อน เช่น ไม้ยาง ไม้เปลือย ไม้กะบาก เป็นต้น

1.3.2 ฟืมเหล็ก หมายถึง ฟืมที่มีฟันฟืมทำด้วยเหล็ก ส่วนฝักฟืมทำจากไม้เนื้ออ่อน

1.3.3 ฟืมสแตนเลส หมายถึง ฟืมที่มีฟันฟืมทำด้วยโลหะสแตนเลส ส่วนฝักฟืมทำจากไม้เนื้ออ่อน

1.4 ขั้นตอนการทำฟืม

1.4.1 การทำฟันฟืม ใช้ไม้ไผ่สร้างไพร เหลาเป็นเส้นแบนขนาดเล็ก ๆ ตามจำนวนชนิดของฟืม เช่น ฟืม 4 จะทำฟันฟืม จำนวน 40 ฟัน

1.4.2 การถักฟันฟืม เมื่อได้ฟันฟืมครบตามจำนวนแล้ว จะทำการถักฟันฟืมโดยใช้ด้ายถักที่ละฟันทั้ง บน ล่าง ให้เข้ากับไม้สังขยา ตามจำนวนของฟันฟืมแต่ละชนิด การถักจะใช้เครื่องมือถักที่เรียกว่า “กีดักฟันฟืม” แล้วทำการตกแต่งฟันฟืมให้ห่างเท่า ๆ กัน และถี่ห่างตามแต่ละชนิดว่าจะทำการทอผ้าประเภทใด

1.4.3 การเข้าฝักฟืม ฝักฟืมมีลักษณะเป็นกรอบของฟืมส่วนใหญ่นิยมทำจากไม้เนื้ออ่อน เข้าหน้าไม้เป็นกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้ากว้างประมาณ 15 เซนติเมตร ความยาวตามจำนวนของฟันฟืมแต่ละชนิด เมื่อนำฟันฟืมที่ถักไว้แล้วสอดลงในร่องฝักฟืมแล้วใช้ตะปูตอกยึดให้แน่น

1.4.4 การเก็บเขา (ตะกอ) จะทำการสอดด้ายเส้นยืนผ่านฟันฟืม เมื่อตั้งหรือเหยียบเขาให้ชันลง สามารถสอดด้ายพุ่งโดยใช้กระสวย เมื่อเก็บเขาเสร็จแล้วจะทดลองทอผ้าให้หัวผ้าติดกับฟืม เพื่อให้การทอคราวต่อไปได้ทำการต่อเส้นยืนได้โดยสะดวก โดยปกติการเก็บเขาจะทำพร้อมกันที่ละ 2 ฟืม เพื่อให้ประหยัดเวลา เมื่อทำเสร็จแล้วจะตัดแบ่งออกเป็น 2 ชุด

1.5 ชนิดของฟืม ฟืมเป็นอุปกรณ์การทอผ้าพื้นเมืองที่ใช้แรงสับด้ายเส้นพุ่งให้ชิดติดกัน โดยมีฟันฟืมสอดด้วยเส้นด้ายทางยืน ถัดจากฟืมจะเป็นเขาตะกอ เพื่อยกหรือดึงเส้นด้ายทางยืนให้ชันลง ฟืมนอกจากจะบังคับเส้นด้ายให้เข้าชิดติดกันแล้ว ยังสามารถกำหนดความกว้างขวางหน้าผ้า ซึ่งเรียกตามหน่วยวัดฟืม ดังนี้

4 ฟันฟืม เท่ากับ 1 คม

10 คม เท่ากับ 1 หลบ

คม หมายถึง ระยะทาง ไป กลับ ของเส้นด้ายทางยืน

หลบ หมายถึง หน่วยระยะทางกว้างของผ้า หรือฟืม เช่น ฟืม 4 หลบ มีฟันฟืม 40 ฟัน การเรียกชื่อฟืม คือการเรียกตามจำนวนหลบของฟืมนั่นเอง ซึ่งฟืมที่นิยมมีดังนี้

ฟืม 4-5 หมายถึง ฟืมผ้าหน้าแคบ เหมาะสำหรับทอผ้าตีนช้น

ฟืม 7-8 หมายถึง ฟืมผ้าหน้าแคบ เหมาะสำหรับทอย่อม

ฟืม 11-13 หมายถึง ฟืมผ้าหน้าแคบ เหมาะสำหรับทอผ้าทำที่นอน
หมอนชนิด

- ฟิม 14-16 หมายถึง ฟิมผ้าหน้ากว้าง เหมาะสำหรับทอผ้าขาม้า
 ฟิม 17-18 หมายถึง ฟิมผ้าหน้ากว้าง เหมาะสำหรับทอผ้าพื้น ผ้าแพร
 ฟิม 19-20 หมายถึง ฟิมผ้าหน้ากว้าง เหมาะสำหรับทอผ้าจีน
 ฟิม 21-30 หมายถึง ฟิมผ้าหน้ากว้าง เหมาะสำหรับทอผ้าจีน ผ้าโสร่ง
 ฟิม 30-40 หมายถึง ฟิมผ้าหน้ากว้าง เหมาะสำหรับทอผ้าจีน ผ้าจีนไหม
 ฟิม 40 ขึ้นไป หมายถึง ฟิมผ้าหน้ากว้าง เหมาะสำหรับทอผ้าโสร่งไหม
 ผ้าพื้น

ในส่วนของการทำฟิมเหล็กหรือสแตนเลส จะนำฟิมที่ซื้อมาจากโรงงานผลิต นับจำนวนฟิมตามแต่ชนิดของฟิม เช่น ฟิม 40 จะมีฟิมฟิม 1,600 ซี่ เมื่อทอผ้าเสร็จแล้ว จะได้ผ้าหน้ากว้าง 120 เซนติเมตร ฟิมชนิดนี้จะมีขอบเป็นพลาสติก เมื่อเข้าฟิมฟิมเสร็จแล้วจะเข้าฝักและเก็บเขา (ตะกอ) เหมือนกับฟิมไม้ทุกประการ

15.1 เขหรือตะกอ (Heals) ทำด้วยด้ายถักเรียงกับไม้ไผ่ที่ถูกเหลาจนเรียบ ให้ได้ขนาดกับความยาวของฟิม ทำหน้าที่แยกด้ายยืนดึงเส้นเครือหูกให้ขึ้นลง ตามการเหยียบ เพื่อให้สานกับด้ายเส้นพุ่ง ซึ่งเป็นตัวกำหนดลายผ้า ในการทอผ้าแต่ละครั้ง จะต้องทำตะกอใหม่ ต้องมีตะกออย่างน้อย 2 ชุด ถ้ามีลวดลายมากต้องใช้ตะกอมากชุดขึ้น สำหรับการทอผ้าด้วยเครื่องจักร ตะกอที่ใช้ จะทำด้วยลวดหรือแผ่นโลหะบาง ๆ มีรูกลวงตรงกลาง สำหรับร้อยด้ายเส้นยืน

1.5.2 เปือหรือหลักคัน เป็นอุปกรณ์ที่ใช้สำหรับสาวไหมเส้นแนวนอน เพื่อจัดด้าย หรือ ไหมให้เป็นระเบียบ มีลักษณะคล้ายคราดสองอันมีซี่ไม้ยื่นออกมาวางตั้งฉากกับพื้นห่างกันซ้ายขวา ประมาณ 1-2 เมตร เพื่อนำด้ายจากอักษมาเกาะกับหลักเปือ แล้วสาวกลับไปกลับมา การทำแบบนี้ภาษาชาวบ้านเรียกว่า “การคันหูก” การคันหูกของคนสมัยโบราณจะสาวไหมทีละเส้นเรียกว่า ความสาวไปแล้วสาวกลับมา

1.6 กระสวย (Shuttle) เป็นเครื่องมือใส่หลอดด้ายเส้นพุ่งที่ใช้ในการทอผ้า ซึ่งโดยปกติมีความยาวประมาณ 1 ฟุต ส่วนหัวและส่วนท้ายของกระสวยจะเรียวมนคล้ายเรือ ปลายทั้งสองข้างเซิดเล็กน้อย ตรงกลางเจาะเป็นช่องสำหรับใส่ด้ายที่กรอไว้เป็นด้ายเส้นพุ่ง ขณะที่ทอผ้า กระสวยจะพุ่งหรือวิ่งระหว่างเครือหูกเส้นบนและเส้นล่างได้ตลอดแนวผ้า เพื่อสอดด้ายเส้นพุ่งให้ขัดกับด้ายเส้นยืน สลับกับการกระทบฟิมเพื่อให้เส้นด้ายเรียงเข้าด้วยกันแน่น

1.7 หลอดด้ายหรือหลอดปั่นไหม (Bobbin) ทำจากท่อนไม้กลมขนาดเล็ก ข้างในกลวงใช้เป็นแกนกลางเส้นด้ายบรรจุเข้ากระสวยเพื่อสอดด้ายเส้นพุ่ง หรือใช้วัดฤดูบทาง่าย เช่น หลอดจากลำต้นปอแก้วมีรูกลวงพอที่จะสอดใส่กระสวยได้สะดวก

1.8 ไน (หลา) เครื่องมือที่ใช้กับไหมเพื่อเป็นการกรอเก็บไหมจากกงมาสู่หลอด

1.9 แปรงหรือหูก คืออุปกรณ์ที่ทำด้วยเส้นใยจากต้นตาล ใช้แปรงเส้นด้ายหรือหูกเส้นด้ายหรือหูกหรือเส้นยืน ช่วยหูกให้ด้ายเป็นระเบียบ ไม่ยุ่งเหยิงทำให้ทอง่าย และ สะดวกขึ้น

การทอผ้าเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการผลิตผ้าไหม ช่างทอผ้าส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงจะต้องอาศัยช่างผู้มีฝีมือ ความพยายามสูงในการทอ การทอผ้าก็คือการทำให้เส้นด้ายสองกลุ่มขัดกัน โดยทั้งสองกลุ่มตั้งฉากกัน เส้นด้ายกลุ่มหนึ่งเรียกว่า ด้ายยืน และอีกกลุ่มหนึ่งเรียกว่า ด้ายพุ่ง ลักษณะของการขัดกันของด้ายพุ่งและด้ายยืน จะขัดกันแบบธรรมดาที่เรียกว่าลายขัด หรืออาจจะเพิ่มเทคนิคพิเศษ เช่น การขีด หรือการจก เพื่อให้ผ้ามีลวดลาย สีสันที่งามแปลกตา การทอผ้าไหมนิยมใช้ที่พื้นเมืองซึ่งถือเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาศิลปะพื้นบ้านอย่างหนึ่ง การทอผ้าด้วยก้นี้ถ้าตั้งเส้นไหมให้พอดีไม่ตึงเกินไปเนื้อผ้าที่ออกมาจะมีความแน่น สม่่าเสมอ

มีความสวยงาม ทนทาน และมีคุณค่าทางศิลปะ มากกว่าการทอดด้วยเครื่องจักร จึงต้องมีการพัฒนาเครื่องมือหรือเทคนิคใหม่ ๆ มาใช้ในการทอผ้าไหมเพื่อจะช่วยให้สามารถผลิตผ้าไหมได้เพียงพอกับความต้องการของผู้ใช้

2.3 ลวดลายผ้ามัดหมี่

การแบ่งผ้าทอ ตามลักษณะ และ วิธีการทอผ้า

ในภาคอีสานนิยมแบ่งตามกรรมวิธีการผลิต มากกว่าแบ่งตามประโยชน์การใช้สอย กรรมวิธีการผลิตผ้านั้น คือ การกระทำให้เกิดลวดลายผ้าในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งที่ซับซ้อนและไม่ซับซ้อน และแต่ละกรรมวิธีการทำลวดลายนั้น มักมีชื่อเรียกแตกต่างกันไป เช่น ผ้าหมี่ (ผ้ามัดหมี่) ผ้าขิด ผ้าจก

การจัดประเภทลายผ้าอีสาน โดยพิจารณาจาก กรรมวิธีการผลิตลวดลายผ้าได้ 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

2.3.1 ประเภทย้อมสีเพื่อให้เกิดลวดลาย

ได้แก่ผ้ามัดหมี่หรือผ้าหมี่ คือย้อมสีด้วยเส้นเส้นพุ่งให้เป็นลวดลายตามต้องการก่อนนำมาทอ ผ้าพื้นหรือผ้าลายตาหมากรุก ได้แก่อย้อมสีด้วยเส้นยืน และด้วยเส้นพุ่ง แล้วนำมาทอกลับสีตามต้องการ

2.3.1.1 ผ้ามัดหมี่

การทำผ้าหมี่ หรือผ้ามัดหมี่ คือการเตรียมลวดลายเส้นด้วย ก่อนที่จะทอเป็นผ้า นั่นคือ ช่างทอหรือช่างมัดหมี่ จะวางแผนออกแบบลวดลายผ้าก่อนที่จะย้อมสีเส้นด้วย โดยปกติแล้วผ้ามัดหมี่ภาคอีสาน จะย้อมสีลวดลายกับด้วยเส้นพุ่ง ส่วนด้วยเส้นยืนนั้นจะใช้สีเดียวเป็นพื้น (ส่วนผ้ามัดหมี่ของอินโดนีเซีย จะย้อมสีลวดลายทั้งด้วยเส้นพุ่งและด้วยเส้นยืน) วิธีย้อมสีเส้นด้วยให้เป็นลวดลายนั้นใช้วิธีย้อมหลายครั้ง นั่นคือหากต้องการลวดลายหลากสีเท่าไรต้องย้อมสีหลายครั้งเท่านั้น โดยใช้วิธีปิดบังเส้นด้วยไม่ให้สีที่ย้อมครั้งหลัง ๆ เปื้อนติด การป้องกันเส้นด้วยไม่ให้สีย้อมติดโดยวิธีนำเชือกกล้วยผูกมัดป้องกันไม่ให้สีซึมเข้าไปเปื้อน (ปัจจุบันจะใช้เชือกพลาสติก) จึงเรียกว่า การมัดหมี่ วิธีย้อมสีลวดลายหมี่ (มัดหมี่) ช่างย้อมสีจะแบ่งเส้นด้วยให้มีจำนวนเท่า ๆ กัน เรียกว่า ลำ ลำหนึ่งมี 4 เส้น 6 เส้น หรือ 8 เส้น (หากลวดลายหยาบจะมีเส้นด้วยหลายเส้นต่อหนึ่งลำ) เมื่อช่างย้อมออกแบบลวดลายผ้าหมี่แล้ว (ส่วนใหญ่จะออกแบบอยู่ในความจำเป็นไม่มีการเขียนเป็นแผนผัง) จะมัดเส้นด้วยเป็นเปลาะ ๆ ตามลำเส้นด้วยให้เป็นจังหวะสีของลวดลายนั้น ๆ การผูกหมี่นั้นคือเมื่อส่วนที่ไม่ต้องการจะให้ถูกสี (คือได้ลายสีขาว) เมื่อผูกหมี่ได้ครบทั้งผืนที่คิดว่าเป็นลวดลายที่ต้องการแล้ว ช่างย้อมสีก็จะนำไปย้อมสีครั้งที่ 1 ซึ่งต้องเป็นสีเข้ม เป็นสีพื้นของผ้าชิ้น เช่น สีแดง เมื่อย้อมครั้งที่ 1 แล้ว ช่างจะแกะเชือกส่วนที่ต้องการให้ลวดลายเป็นสีเขียวไว้จนครบทั้งผืนผ้า เสร็จแล้วนำไปย้อมสีเขียวครั้งที่ 2 ซึ่งจะได้สีเขียว ช่างย้อมจะแกะเชือกมัดหมี่ส่วนลวดลายที่ต้องการสีเหลือง แล้วจะนำไปย้อมสีเหลืองเป็นครั้งที่ 3 ซึ่งจะเป็นสีเหลืองตามลวดลายที่ต้องการ หากยังมีเชือกมัดหมี่อยู่แก้ออกจะเป็นลายสีขาว หากย้อมสี 3 ครั้ง จะได้สีลวดลาย 4 สี คือ

1. สีขาว คือสีเส้นด้วยมัดหมี่ที่แกะครั้งสุดท้าย
2. สีเหลือง คือสีเส้นด้วยที่ย้อมครั้งที่ 3
3. สีเขียว คือสีเส้นด้วยที่ย้อมครั้งที่ 2
4. สีนํ้าตาลเข้ม หรือสีม่วงแก่ คือเส้นด้วยที่ย้อมครั้งแรกสีแดงจะถูกผสม

ด้วยสีเขียว สีเหลืองที่ย้อมครั้งที่ 2 และที่ 3 ด้วย

ฉะนั้นการมัดหมี่ ช่างย้อมสีหรือช่างมัดหมี่ต้องมีความรู้เรื่องสีด้วยว่าธรรมชาติของสีนั้นเมื่อผสมกันจะกลายเป็นสีใด เช่น เหลืองผสมกับน้ำเงินจะกลายเป็นสีเขียว เป็นต้น

นอกจากนี้จะต้องวางแผนย้อมสีตามลำดับ หากออกแบบลวดลายหลากหลาย ลวดลายเท่าไร ย้อมต้องมีกรรมวิธีซับซ้อนมากขึ้นทั้งการมัดหมี่และการย้อมสี

ในปัจจุบันช่างมัดหมี่นิยมใช้น้ำยากัดสี เรียกว่า ฟอกสี นั่นคือเมื่อมัดหมี่ได้สีที่ต้องการแล้วจะนำเส้นด้ายนั้นไปใส่ในน้ำยากัดสี ทำให้เส้นด้ายสีจางลงจึงนำไปย้อมสีอีกสีหนึ่งในครั้งต่อไป ฉะนั้นการย้อมสีในครั้งที่ 2 ครั้งที่ 3 จึงมีสีสดใสกว่ากรรมวิธีในสมัยอดีต และสามารถย้อมสีได้หลากหลายสีมากขึ้น ลวดลายผ้ามัดหมี่จึงมีหลากหลายมากขึ้น นั่นคือสามารถออกแบบลวดลายได้ถึง 6 สี ซึ่งสมัยอดีตได้เพียง 2-3 สีเท่านั้น

ผ้ามัดหมี่พื้นบ้านในภาคอีสานมีหลายหลากลวดลายหลากหลายแบบ และยังมีการผสมผสานกันหลาย ๆ ลายในผ้าผืนเดียวกัน เช่น ส่วนที่เป็น ดินซิ่น หรือเชิงซิ่น จะมัดหมี่เป็นเส้นขอบชาย ผ้าไ้วบ้าง หรือบางส่วนก็ทำเป็นหน้านางสลับลวดลายไ้วก็มี

การทอผ้ามัดหมี่นิยมทำกันทั่วไป ทั้งกลุ่ม ไทย - ลาว ผู้ไทย ขว้าย้อ พวน ส่วนชาวเขมรนิยมทอผ้าตารางสีเหลี่ยมตาหมากรุกเล็ก ๆ มีชื่อเรียกต่างกันไปตามลวดลายว่า สะคุ (เหลืองเขียว ดำเป็นลายตาหมากรุกขนาดเล็ก) สะมอ (คล้ายสะคุ แต่ตาใหญ่กว่า) อันปรม (พื้นแดงเข้มมีตาขาวดำ สลับกัน) ลุยซิม (ผ้าทางเป็นเส้น ๆ) ละเบิก (ยกลายขัดสีชมพูแก่) ส่วนผ้ามัดหมี่แบบเขมร เรียกว่า ผ้าโฮล และผ้าปุมพระตะบอง หรือผ้าหมี่พระตะบอง ซึ่งมีลวดลายซับซ้อนมาก ปัจจุบันชาวเขมร จังหวัดสุรินทร์นิยมทอผ้ามัดหมี่มากขึ้น และโดยทั่วไปฝีมือประณีตมากกว่าผ้ามัดหมี่ของไทย-ลาว โดยเฉพาะผ้าไทยของชาวเขมร จะนำเส้นด้ายมาปั่น หรือเรียกว่าเส้นไหม หรือควบ ก่อนจะทอเป็นผืน ฉะนั้นเส้นด้ายจึงแน่นหากเป็นไหมจะไม่ มีขน เนื้อแน่นกว่าเส้นไหมที่ไม่ได้ปั่นมาก

2.3.1.2 ผ้าพื้นและผ้าลายตาราง

ผ้าพื้น และผ้าลายตาราง (ภาษาท้องถิ่นเรียกว่า ลายตาหม่อง) เป็นการทอผ้าที่ใช้กรรมวิธีพื้นฐาน โดยนำด้วยการย้อมสีทั้งด้ายเส้นยืนและด้ายเส้นพุ่ง จะใช้กี่กี่ได้ตาม ความต้องการ กล่าวคือ หากใช้ด้ายเส้นยืนและเส้นพุ่งสีเดียวกันก็ได้ผ้าพื้น (สีเดียว) หากใช้หลายสีสลับกันทั้งเส้นยืนและเส้นพุ่ง ก็จะได้ผ้าลายตารางสีเหลี่ยม หรือลายผ้าขาวม้า หรือลายผ้าโสร่ง หากสลับสีด้ายเส้นยืน หรือเส้นพุ่ง ก็จะได้ลายทาง เป็นต้น

2.3.1.3 ประเภทเพิ่มเส้นพุ่งพิเศษเพื่อให้เป็นลวดลาย

ได้แก่ ผ้าขัด คือการยกดอกด้วยเพิ่มเส้นด้ายพุ่ง เพื่อให้เป็นดอก ดวงที่มีสีต่างไปจากสีพื้น ผ้าจก (แพรวา) คือ การเพิ่มด้ายเส้นพุ่งหลากหลายสี เพื่อให้เกิดลวดลายมี ขบวนการเพิ่มเส้นด้ายพุ่งซับซ้อนกว่าผ้าขัด

กรรมวิธีการทอผ้าโดยเพิ่มด้ายเส้นพุ่งพิเศษเพื่อให้เป็นลวดลายนี้ ก็คือ การยกดอกลายผ้าแบบหนึ่ง โดยใช้ด้ายสีที่แตกต่างกับด้ายเส้นยืนและเส้นพุ่ง ส่วนใหญ่ด้ายเส้นพุ่งที่เพิ่มพิเศษนี้จะใหญ่กว่าด้ายเส้นพุ่งเพื่อให้เกิดเป็นลวดลายยกตัวนูนกว่าสีพื้น หรืออาจจะเรียกว่า ผ้ายกดอก ดังเช่น ผ้า ยกของภาคกลางที่ใช้ดินเงิน หรือดินทองเป็นเส้นพุ่งเพิ่มพิเศษ แต่ว่าผ้ายก (ผ้ายกดอก) ของภาคกลางนั้น ประดิษฐ์ลวดลายเดียวกันตลอดผืน ส่วนการทอผ้าโดยวิธีเพิ่มเส้นพิเศษของภาคอีสานนั้นประดิษฐ์หลากหลาย ลวดลายในผืนเดียวกัน จึงมีชื่อเรียกต่างกันว่า ผ้าขัด และผ้าจก ดังนี้

1. ผ้าขิด หรือ ผ้าลายขิด

ผ้าขิด หรือ ผ้าลายขิด เป็นกรรมวิธีการทาลวดลายผ้าโดยวิธีเพิ่มด้ายเส้นพุ่งพิเศษเข้าไป เพื่อให้เป็นลวดลายยกตัวนูนกว่าสีพื้น หรือมีสีแตกต่างกว่าสีพื้น การทำขิดนั้น ช่างทอผ้าจะต้องใช้ไม้ค้ำที่ทำเป็นพิเศษนอกเหนือจากการทอผ้าธรรมดา ชาวอีสานเรียกไม้ค้ำว่า เข่าเก็บขิด ซึ่งต้องใช้เข่าเก็บขิดจำนวนมากแขวนในแนวตั้ง เข่าเก็บขิด จะทำหน้าที่ช่วยให้การสอดเส้นด้ายพุ่งเพื่อยกดอกลวดลายสะดวกขึ้น

การทำลายขิดนี้ ทำได้เฉพาะลายด้ายขวางผ้า (ด้านด้ายเส้นพุ่ง) และจะมีลายเป็นแนวเดียวกันตลอดหน้ากว้างของผ้า (ต่างกับลายจก ที่สามารถทำสีลวดลายเป็น ช่วง ๆ คือเปลี่ยนสีด้ายได้ทุกช่วง) ผ้าขิดหรือลายขิด ไม่นิยมทำเป็นผืนใหญ่ มักจะทอเป็นลายแคบ ๆ หากต้องการผ้าผืนใหญ่ ๆ จะทอเป็นผ้าพื้น และตกแต่งด้วยลายขิดเป็นระยะสลับกับสีพื้น ฉะนั้นผ้าขิดจึงนิยมใช้ทำหมอน (หมอนหนุน หมอนอิง) หรือผ้าพันคอไม่นิยมนำไปประดับเป็นเชิงขึ้น (ปัจจุบันทอผ้าขิด ตลอดผืน เพื่อใช้เป็นผ้าสำหรับตัดชุดกระโปรงและเสื้อ)

2. ผ้าจก หรือ ลายจก

ผ้าจก หรือ ลายจก เป็นกรรมวิธีทาลวดลายผ้าโดยวิธีเพิ่มด้ายเส้นพุ่งพิเศษเช่นเดียวกับลายขิด แตกต่างว่ามีสีและกระบวนการซับซ้อนกว่า นั่นคือ ลายขิดทำติดต่อกันตลอดหน้ากว้างของผ้า (คือสีเดียวตลอดหน้าผ้า) ส่วนลายจกทำเป็นช่วง ๆ คือ สามารถทำเป็นหลายสีหลายลวดลายได้ การทอผ้าจกนั้นช่างทอผ้าออกแบบลวดลายว่าจะใช้ลายอะไร ลายจกด้วยสีใด ขณะที่ทอผ้าต้องพยายามสอดด้ายเส้นพุ่งที่เพิ่มพิเศษเสริมเข้าไปเพื่อให้เกิดลวดลายตามที่ต้องการ ฉะนั้นด้ายเส้นพุ่งที่เพิ่มพิเศษนี้จะไม่ใช้เส้นเดียวพุ่งตลอดหน้ากว้างของผ้า แต่จะใช้หลายสีเป็นช่วง ๆ โดยการสอดเส้นด้ายเหล่านั้นให้เป็นลวดลายหลายสีหลายลวดลาย ตามที่ต้องการ การสอดด้ายสีเป็นลวดลายนี้ต้องใช้ไม้ค้ำ หรือ ขนมนช่วยในการสอด (จก ภาษาถิ่นแปลว่า ล้วง ค้วง) เมื่อสอดด้ายลวดลายได้แล้ว ก็ทอด้ายเส้นพุ่งสีพื้นสลับกันไป กระบวนการทอผ้าจกจึงต้องใช้เวลามาก เพราะการที่จะทอด้วยเส้นพุ่งแต่ละเส้นต้องสอดคล้องด้ายยกลวดลายทุกครั้ง

ผ้าจกนี้ไม่นิยมทอผ้าเป็นผืน เนื่องจากต้องใช้เวลามาก ฉะนั้นผ้าจกจึงเป็นส่วนประกอบชายผ้า ถ้าใช้เย็บต่อชายผ้าขึ้นก็จะเรียกว่า ตีนจก (ชิ้นตีนจก) ชาวเขมรและชาวไทย - ลาว ในภาคอีสานไม่นิยมทอผ้าลายจก ส่วนชาวผู้ไทยบ้านโพน อำเภอมะนัง จังหวัดกาฬสินธุ์ นิยมทอผ้าลายจกใช้ทำผ้าห่มสไบเฉียงที่เรียกตามภาษาถิ่นว่า ผ้าเปียง หรือผ้าห่มเปียง แต่คนทั่วไปมักจะเรียกผ้าชนิดนี้ว่า แพรว ฉะนั้นผ้าแพรว หรือผ้าเปียง ของชาวผู้ไทยที่บ้านโพน จึงมีความงามเป็นพิเศษ ทั้งประณีตด้านฝีมือและซับซ้อนในการทอ ต่กระนั้นก็ตามหาก ดูกรรมวิธีการทอผ้าแพรวของชาวบ้านโพนนั้น จะใช้กรรมวิธีทอผ้าลายจกสลับกับลายขิด เพราะขิดทำได้เร็วกว่าลายจก

มหาวิทยาลัยศิลปากร (2544 : 21-26) ได้แบ่งกรรมวิธีการทอหรือเทคนิคการทอผ้าประเภทต่าง ๆ ไว้ว่า การทอผ้าด้วยกรรมวิธีที่ต่างกันทำให้เกิดลวดลายที่ไม่เหมือนกัน ลวดลายบนผืนผ้า ทั้งที่ซับซ้อนและไม่ซับซ้อน โดยทั่วไปเกิดขึ้นจากการทอผ้า 3 วิธีการหลัก คือ

วิธีการเพิ่มด้ายเส้นพุ่งพิเศษระหว่างการทอ

การทอผ้าด้วยวิธีนี้ใช้เส้นด้ายที่ย้อมสำเร็จสีต่าง ๆ นำมาทอเกิดเป็นลวดลาย เช่น ผ้าขิด ผ้าจก ผ้าแพรวา และ ผ้ายก

ขิด หมายถึง กรรมวิธีการทำลวดลายผ้าโดยวิธีเพิ่มเส้นด้ายพุ่งพิเศษเพื่อให้เกิดลวดลายยกตัวนูนกว่าสีพื้น หรือมีสีแตกต่างจากสีพื้น โดยใช้ไม้เขี่ยหรือสะกิดเพื่อซ่อนเส้นด้ายยืนขึ้น แล้วสอดเส้นด้ายพุ่งไปตามแนวเส้นใยที่ถูกจัดซ่อนขึ้นนั้น ดังนั้นจึงหะการสอดเส้นด้ายพุ่งจึงทำให้เกิดเป็นลวดลายรูปแบบต่าง ๆ เส้นด้ายพุ่งที่เพิ่มพิเศษจะใช้สีเดียวเท่านั้น

จก เป็นเทคนิคการทอผ้าเพื่อให้เกิดลวดลายคล้ายการปักผ้า โดยเพิ่มเส้นด้ายพุ่งพิเศษสอดขึ้นลงโดยใช้เข็ม หรือไม้หรือนิ้วมือสอดนับด้ายเส้นยืนแล้วยกขึ้น สอดด้ายเส้นพุ่งพิเศษเข้าไป ทำให้เกิดเป็นลวดลายเฉพาะจุดหรือเป็นช่วง ๆ สามารถทำลวดลายได้หลากหลายซึ่งต่างจากขิด ตรงที่ขิดเป็นการใช้ด้านเส้นพุ่งพิเศษสีเดียวพุ่งตลอด หน้ากว้างของผืนผ้าจากการทอจกใช้หลายสีโดยบรรจุอยู่ในกระสวยหลายอันตามจำนวนสีที่เพิ่มขึ้น

การทอ “จก” พบว่าเป็นวัฒนธรรมการทอผ้าที่คล้ายคลึงกันของชนกลุ่มน้อยหลายกลุ่มที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยกลุ่มแรก เป็นกลุ่มชนผู้สืบเชื้อสายมาจากชาวไทพวน หรือ ไทโยนก จากอาณาจักรล้านนา อีกกลุ่มหนึ่งเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมของชาวไทพวน หรือลาวพวน ซึ่งอพยพมาจากเมืองพวน ริมฝั่งแม่น้ำโขงในแคว้นเชียงของประเทศลาว กลุ่มสุดท้ายเป็นพวกลาวคั่ง หรือลาวครั่ง หรือลาวเวียงจากเมืองเวียงจันทน์

การทำลวดลายในผ้าจกจะแตกต่างกันออกไปตามประโยชน์ใช้สอย เช่น การทอเพื่อประกอบเป็นตีนซิ่น หรือ เข็มซิ่นที่เรียกว่า “ซิ่นตีนจก” จะมีลวดลายที่นิยมกันอย่างหนึ่ง ซึ่งแตกต่างจากลวดลายผ้าจกที่ทอเพื่อใช้ประโยชน์อื่น เช่นทอเพื่อใช้ในกิจกรรมทางศาสนาก็จะเป็นลวดลายเกี่ยวกับศาสนา หรือชาดกต่าง ๆ หรือลวดลายสัตว์ในหิมพานต์ดังจะเห็นได้จากลวดลายในผ้าคลุมศีรษะนาค ผ้าห่อคัมภีร์ หรือธงในงานบุญต่าง ๆ เป็นต้น

ประเภทของผ้าทอพื้นเมือง

สภาพการทอผ้าพื้นเมืองทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตั้งแต่อดีตมาจนปัจจุบันยังคงเป็นแหล่งผลิตผ้าทอพื้นเมืองที่มีเอกลักษณ์ของผ้าไทยที่สำคัญทั้งในระบบอุตสาหกรรมและหัตถกรรมในครัวเรือน ซึ่งการผลิตผ้าทอพื้นเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในปัจจุบันยังมิได้ใช้ระบบเครื่องจักรอุตสาหกรรมเต็มรูป แต่เป็นการใช้ฝีมือและแรงงานของคนแล้วจึงนำมาจัดให้เป็นระบบธุรกิจอุตสาหกรรม ซึ่งผ้าทอพื้นเมืองที่ผลิตได้นั้นได้มีผู้เชี่ยวชาญจัดแบ่งประเภทของผ้าทอพื้นเมือง ไว้ดังนี้

สมชาติ มณีโชติ (2542 : 30-37) ได้กล่าวถึงการจัดแบ่งประเภทของผ้าทอพื้นเมือง ว่าแบ่งออกเป็นสามประเภทโดยพิจารณาความแตกต่างถึงกรรมวิธีการทอ แบ่งออกเป็นประเภทผ้ามัดหมี่ ผ้าขิดและผ้าจก ดังนี้

ผ้ามัดหมี่

ผ้ามัดหมี่ เป็นผ้าทอมือชนิดหนึ่ง ที่ทอมาจากใยไหมหรือใยฝ้าย โดยมีลวดลายที่เกิดจากการย้อมเส้นใยประกอบการทอ การย้อมไหมหรือเส้นฝ้ายให้ต่างที่เกิดการผูกหรือมัดให้เกิดเป็นช่องว่าง สีไม่ติดคล้ายกับการย้อมไทยตาย ผ้ามัดหมี่ที่พบในภาคอีสานโดยทั่วไปมีทั้งผ้ามัดหมี่สีขาวดำ และมัดหมี่สีต่าง ๆ ส่วนลวดลายนั้นพบว่าช่างได้คิดประดิษฐ์ลวดมัดหมี่ ที่มีความเป็นพื้นบ้านพื้นเมืองมาอย่าง

ต่อเนื่อง ลายที่พบเสมอ ๆ คือ ลายขอ ลายข้าวหลามตัด ลายดอกแก้ว ลายตัวสัตว์ เช่น ผีเสื้อ นกยูง และลายประเภทต้นไม้ ลายต้นข้าว ลายนาคราชต้นสน

นอกจากนี้ยังมีการผสมผสานกันหลาย ๆ ลายในผ้าผืนเดียวกัน เช่น ส่วนที่เป็น ดินจีน หรือเจิ้งซิน จะมัดหมี่เป็นเส้นขอบชายผ้าไว้บ้าง หรือบางส่วนก็ทำเป็นหน้านางสลับลวดลายไว้ก็มี ในปัจจุบันช่างมัดหมี่นิยมใช้น้ำยากัดสี เรียกว่าฟอกสี นั่นคือเมื่อมัดหมี่ได้สีที่ต้องการแล้วจะนำเส้นด้ายนั้นไปใส่ในน้ำยากัดสี ทำให้เส้นด้ายสีจางลงจึงนำไปย้อมสีอีกหนึ่งในครั้งต่อไป ฉะนั้นการย้อมสีในครั้งที่ 2 ครั้งที่ 3 จึงมีสีดลมากกว่ากรรมวิธีในอดีต และสามารถย้อมสีได้หลากหลายมากขึ้น ลวดลายผ้ามัดหมี่จึงมีหลากหลายมากขึ้น (ธวัช ปุณโณทก. 2542 : 2785-2786)

ผ้าขิด การทอผ้าขิด เป็นวิธีการประดิษฐ์ลวดลายบนผ้าด้วยวิธีการเพิ่มด้ายเส้นพุ่งพิเศษเข้าไปติดต่อกันตลอดหน้ากว้างของผืนผ้า โดยใช้ไม้ค้ำหรือที่ช่างทอเรียกว่าเขาที่ทำขึ้นเฉพาะเป็นอุปกรณ์ในการช่วยทอ ในการทอช่างทอจะยกด้ายเส้นยืนขึ้นตามจังหวะที่ต้องการจะเว้น เพื่อให้ด้ายเส้นพุ่งพิเศษสอดเดินได้ตลอดความกว้างของหน้าผ้า การเว้นด้ายเส้นยืนที่ห่างไม่เท่ากัน จะทำให้เกิดเป็นลวดลายต่าง ๆ กัน

การทำลายขิดนี้ ทำได้เฉพาะด้านขวางผ้า (ด้านด้ายเส้นพุ่ง) และจะมีลายเป็นแนวเดียวกันตลอดหน้ากว้างของผ้า (ต่างกับลายจก ที่สามารถทำสีลวดลายเป็นช่วง ๆ คือ เปลี่ยนสีด้ายได้ทุกช่วง) ผ้าขิดหรือลายขิดไม่นิยมทอเป็นผืนใหญ่ มักจะทอเป็นลายแคบ ๆ หากต้องการผ้าผืนใหญ่ ๆ จะทอเป็นผ้าพื้น และตกแต่งด้วยลายขิดเป็นระยะสลับกับสีพื้น (ธวัช ปุณโณทก. 2542 : 2788)

การทอผ้าขิดเป็นการสร้างลวดลายที่ยุ่งยากมากกว่าผ้าธรรมดา จะต้องใช้เวลาและความละเอียดอ่อน ประณีตมาก ซึ่งผ้าลายขิดนั้นชาวอีสานถือว่าเป็นของสูง การใช้ผ้าขิดนี้ก็ต้องใช้ให้เหมาะสมกับขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวอีสานด้วย

(พัฒนา กิตติอาษา. 2532 : 15-16)

จากการศึกษาของ เรณู คุปตะเชฐียร กัลยา พัฒนศรี และ สว่างจิต ศรีระชา (2534 : 40- 41) ได้กล่าวถึงการใช้ผ้าลายขิดของชาวอีสานว่า ใช้แต่งกายเฉพาะร่างกายเหนือส่วนเอวขึ้นไป ใช้ในพิธีมงคล ทำหมอน ผ้าคลุมไหล่ ผ้าโพกศีรษะ ตลอดจนใช้เป็นผ้ากราบพระ การทอผ้าลายขิดเป็นงานที่ละเอียด ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าการทอผ้าลายขิดถือว่าเป็นพัฒนาการขั้นสูง เป็นความสมบูรณ์แบบของการทอผ้า ลายขิดแต่ละประเภทย่อมมีลักษณะเป็นลายจินตนาการ กบยังมีการกำหนดชื่อลายตามประสบการณ์สภาพแวดล้อม นอกจากนั้นลายผ้ายังเป็นการสะท้อนถึงความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติ ความเชื่อต่าง ๆ เช่น ความเชื่อทางศาสนา หรือ จากสิ่งที่ผู้ทอได้เห็นรอบ ๆ ตัว เช่น ตัวสัตว์ ลายดอกไม้ ลายปีกไก่ ลายพระพุทธรูป ลายนอก ลายสิงห์ ลายดอกแก้ว ลายก้างปลา

ผ้าจก คือ ผ้าทอลวดลายด้วยการทอสลับกับการปักหรือควักเส้นไหมขึ้นมา กรรมวิธีระหว่างสอดเส้นไหมหรือฝ้ายเรียกว่าจก องค์ประกอบของลวดลายตีนจกแบ่งออกเป็นสองส่วน คือ ลายหลัก และลายประกอบ ลายหลัก คือลายที่มีขนาดใหญ่ที่สุด อยู่ตรงกึ่งกลางของโครงสร้างลายผ้าจก ส่วนลายประกอบเป็นลายย่อย ๆ หลาย ๆ ลาย แบ่งออกเป็นกลุ่ม ๆ การประดิษฐ์ลวดลายผ้าจก นิยมทำเป็นลวดลายต่าง ๆ ส่วนใหญ่ทอเป็นผ้าหน้าแคบ นำไปใช้ต่อเข้ากับตัวผ้าชิ้นหรือผ้าถุงเพื่อเพิ่มความสวยงาม

3. แนวทางการคิดประดิษฐ์ทำพ่อน

แนวคิดประดิษฐ์ทำพ่อน เป็นการออกแบบสร้างสรรค์ชุดการแสดงขึ้นมาใหม่ โดยการจินตนาการ แรงบันดาลใจ ในการคิดงานให้ออกมาสมบูรณ์และมีความสวยงามตามรูปแบบของชุดการแสดงที่ต้องการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ จากการศึกษาการเลียนแบบสิ่งต่าง ๆ เช่น ท่าสัตว์ อารมณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และประเพณีท้องถิ่น พิธีกรรม ความเชื่อ ผ่านการปฏิบัติท่วงท่าลีลาท่ารำ ศาสตร์แห่งศิลปะการแสดง พร้อมดนตรีและจังหวะ มีแบบแผนหรือไม่ก็ได้ ควรประดิษฐ์ทำที่สื่อความหมายให้ชัดเจน

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2530 : 24-25) ได้กล่าวถึง การพ่อนรำภาคอีสานจะแตกต่างกันออกไปตามสภาพการเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณี และสภาพภูมิศาสตร์เนื่องจากอีสานเป็นแผ่นดินกว้างใหญ่การแสดงต่าง ๆ จะมีลักษณะใกล้เคียงกัน ถ้าพิจารณาการร้องรำของภาคอีสานในจังหวัดต่าง ๆ โดยแบ่งตามจุดประสงค์ของการรำจะแบ่งประเภท ได้แก่ การเชยสรวงหรือบูชา เช่น รำผีฟ้า โช้ทั้งบั้งและแสด เต็นสาก เป็นต้น รำเพื่อความสนุกสนานในเทศกาลต่าง ๆ เช่น เชิงสวิง เชิงกระต๊อบข้าว เชิงดำนนา เชิงบั้งไฟ และเชิงข้าวปุ้น เป็นต้น รำเพื่อความเป็นสิริมงคล เช่น รำบายศรี รำโป่งกลาง พ่อนไธดำ และรำแพรวา เป็นต้น และการแสดงประจำถิ่น คือ การแสดงที่เป็นเอกลักษณ์ของบางท้องถิ่น เช่น เพลงโคราชในจังหวัดนครราชสีมา เจริญแถบจังหวัดสุรินทร์ หมอลำจังหวัดขอนแก่น ร้อยเอ็ด มหาสารคาม และอุบลราชธานี

สมจิตร พ่วงบุตร (2531 : 17-23) กล่าวถึงการแสดงของชาวอีสานได้ชุดเริ่มกระโน้มบดิงต้องเป็นการ รำเลียนแบบท่าสัตว์ เพื่อความสนุกสนาน ทำจึงไม่มีแบบแผนแน่นอน เป็นการรำเลียนแบบท่าทางของตั๊กแตนตำข้าว ผู้คิดทำรำคนแรก คือ นายเหียน ตรงศูนย์ดี ได้เลียนแบบจากตั๊กแตนตำข้าวจริง ๆ ปัจจุบันสถานศึกษาต่าง ๆ ได้ฝึกฝนให้นักเรียนแสดงเป็นแบบแผนมากขึ้น เช่น กำหนดท่าออก กำหนดการเดินหรือเปลี่ยนแปลงรูปแบบการแสดงตามจังหวะ ทั้งนี้เพื่อความเพลิดเพลิน ความสวยงามนั่นเอง การแต่งกายในระยะแรกนั้น ไม่ใช่สิ่งจำเป็นนัก แต่ต่อมาเมื่อกระโน้มบดิงต้องเป็นที่รู้จักของชาวสุรินทร์และจังหวัดต่าง ๆ การแต่งกายก็ถูกกำหนดให้มีลักษณะคล้ายตั๊กแตนให้มากที่สุด คือ มีปีก มีหัว เสื้อผ้าสีเขียวอันเป็นสัญลักษณ์ของตั๊กแตนตำข้าว การแสดงกระโน้มบดิงต้องในปัจจุบัน จึงเน้นเครื่องแต่งกายมากกว่าลีลารำเลียนแบบตั๊กแตน

เครือจิต ศรีบุญนาค (2533 : 199-200) ได้ศึกษาการพ่อนของชาวไทยเขมรในจังหวัดสุรินทร์โดยได้กล่าวถึงการรำผีฟ้าว่า เป็นการแสดงท่าทางพ่อนรำ ประกอบพิธีกรรมโบราณของชาวอีสาน ซึ่งยังมีหลงเหลือในปัจจุบัน พิธีกรรมนั้นก็คือ พิธีการรักษาคณป่วยแบบโบราณ รำผีฟ้าเป็นการแสดงการพ่อนรำที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อของชาวอีสาน จึงไม่ใช้การแสดงการเล่นเพื่อความสนุกสนานบันเทิง แต่เป็นการพ่อนรำเพื่อบูชาเทพเจ้าที่ชาวอีสานเคารพนับถือ ชาวอีสานจึงเชื่อว่าพระยาแถนเป็นผู้สร้างมนุษย์ให้เกิดมาและควบคุมความเป็นอยู่ของมนุษย์ เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วยจึงเชื่อว่าเกิดจากการดลบันดาลของพระองค์ ชาวอีสานจึงมีการอ้อนวอนให้โปรดปรานโดยมีผู้ทำพิธี คือ หมอผีฟ้าเป็นผู้ทำหน้าที่ตัวกลางในการติดต่อกับพระยาแถน ผู้เป็นหมอผีฟ้าอาจเป็นหญิงสาวหรือหญิงชรา ซึ่งจะต้องมีความสามารถในการพ่อนรำด้วย นอกจากนั้นต้องมีหมอแคนเป่าแคนประกอบทำนองรำผีฟ้าด้วย นอกจากนั้นได้กล่าวถึงการรำผีหมอว่าเป็นการพ่อนรำประกอบพิธีกรรมโบราณของชาวจังหวัดสุรินทร์ที่พูดภาษาส่วย หรือพวกกูย เป็นพิธีกรรมรักษาคณป่วยแสดงให้เห็นถึงความเชื่อว่าคนเจ็บไข้ได้ป่วยเกิดจากการกระทำของภูติผี จึงมีการทำพิธีอ้อนวอนให้สิ่งเหล่านั้นพอใจ ลักษณะการรำผีหมอคล้าย ๆ กับรำผีฟ้า แต่จะต่างกันในเรื่องรายละเอียดของสิ่งของบูชา เช่น ผีหมอจะมีการนำขันใส่ข้าวสาร น้ำอ้อย ข้าวต้มกล้วย ดอกไม้ ฯลฯ มาถือนคนละใบแล้วใช้การเสี่ยงโดยวิธีหมุนขันไปมา ส่วนรำผีฟ้าจะเสี่ยงทายด้วยไขไก่

ชัชวาล วงษ์ประเสริฐ (2536 : 20) ได้กล่าวถึงการฟ้อนของชาวอีสานไว้ว่า การฟ้อนภาคอีสานส่วนใหญ่เป็นการแสดงเป็นหมู่ มีผู้แสดงหลายคน ซึ่งแสดงในชุดเดียวกัน เช่น การฟ้อนแถบลานของชาวอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ที่มีเชื้อสายลาวและมีความเชื่อว่าการฟ้อนชุดนี้จะทำให้เจ้าพ่อผาแดงเกิดความพึงพอใจ และจะทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ข้าวปลาอุดมสมบูรณ์ และทำให้ชาวบ้านอยู่เย็นเป็นสุข นิยมฟ้อนในเทศกาลเข้าพรรษาและงานบุญบั้งไฟ โดยผู้แสดงเป็นหญิงล้วน สวมเสื้อแขนกระบอก คอกลม ซึ่งอาจจะติดด้วยแถบใบลาน นุ่งผ้าซิ่นพื้นเมืองอีสาน ใช้ผ้าขิดโทกสีระชะ สวมเล็บติดพู่ไหมพรมสีแดง

วาสนา บันทูปา (2538 : 40-41) ได้กล่าวไว้ว่า การฟ้อนขมยมีชื่อว่า ฟ้อนขมยมือเป็นการแสดงพื้นบ้านที่แทรกอยู่ในพิธีกรรมที่เรียกว่าบุญเดือนหก (บุญบั้งไฟ) ซึ่งชาวอีสานมีความเชื่อถือนับว่าพญาแถนซึ่งเป็นเทพเจ้าที่สามารถควบคุมฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล เดิมผู้ฟ้อนเป็นชายล้วนเพราะผู้หญิงจะเป็นฝ่ายจัดหาอาหารและรับแขก ปัจจุบันนี้ผู้ฟ้อนเป็นหญิงทั้งหมด ฟ้อนขมยมือเป็นสัญลักษณ์ของขบวนบั้งไฟที่จังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ และยโสธร

สรุปได้ว่าแนวคิดการประดิษฐ์ท่าฟ้อนมาจากทำธรรมชาติ และท่าจากการเลียนแบบ ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตการดำรงชีวิต พิธีกรรม จินตกรรม ภาพจำหลัก ทาสัตว์ อารมณ์ และภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นต้น ล้วนแล้วเป็นการจินตนาการเพื่อให้เกิดความหมายของท่า ตามแนวคิดที่ประดิษฐ์ อีกทั้งยังขึ้นอยู่กับภูมิภาคหรือท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ การนำมาหยิบจับขึ้นเป็นการสร้างสรรค์ชุดการแสดงที่มีเหตุและผลในชุดการแสดง ประกอบกับการออกแบบเสื้อผ้าหน้าผมเพื่อให้สอดคล้องกับชุดการแสดงที่ประดิษฐ์

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

4.1 งานวิจัยในประเทศ

การทอผ้ามัดหมี่นั้นเป็นความรู้ เป็นวิชาชีพที่สืบทอดกันต่อมาชั่วคนแล้วคนเล่าคนเล่า โดยมิได้มีการจดบันทึกอย่างเป็นระบบทางวิชาการแต่อย่างใด หากเป็นการบอกเล่าฝึกสอนกันในระบบเครือญาติและในชุมชน ดังนั้นกรรมวิธี หลักเกณฑ์และรูปแบบของการทอผ้าจึงเป็นไปตามขนบธรรมเนียมประเพณีและคตินิยมในกลุ่มชนแต่ละกลุ่มเป็นหลัก การพัฒนาเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะได้รับอิทธิพลจากสังคมภายนอกซึ่งส่งผลให้เกิดการปรับย่ำทั้งด้านกรรมวิธีและรูปแบบเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดรูปแบบใหม่ซึ่งมีทั้งผลดีและผลเสียต่อผ้าอีสานไปพร้อม ๆ กัน ดังที่ผู้วิจัยได้ศึกษาจากผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

นารี บุญนา (2540 : 65-69) ได้ศึกษาการออกแบบลวดลายผ้ามัดหมี่ โดยใช้โปรแกรม Auto CAD ผลการศึกษาพบว่า การผลิตผ้าไหมมัดหมี่เป็นศิลปะของการผลิตผ้าชนิดหนึ่ง ซึ่งต้องใช้ความประณีตแม่นยำในการมัดเส้นด้ายให้เป็นลวดลายที่มีความสม่ำเสมอ จึงจะได้ผ้ามัดหมี่ที่มีคุณภาพสูง ลวดลายชัดเจนที่สวยงาม การผลิตผ้ามัดหมี่สมัยก่อนเป็นการผลิตเพื่อใช้สอยกันเองภายในครัวเรือนโดยอาศัยการผลิตแบบพื้นบ้านที่เรียนรู้สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วไม่มีการจดบันทึกไว้เป็นหลักฐาน แต่ใช้วิธีการสะสมประสบการณ์ที่ได้เห็นได้ทำตามกันมา ในปัจจุบันจากการที่ได้รับการสนับสนุนจากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ภายใตโครงการส่งเสริมศิลปาชีพ ทำให้การผลิตผ้ามัดหมี่เปลี่ยนมาเป็นการผลิตเพื่อการค้า ซึ่งเป็นที่แพร่หลายทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทำให้ต้องเพิ่มปริมาณการผลิตผ้ามัดหมี่ให้เพียงพอกับความต้องการของตลาด ตลอดจนการพัฒนาคุณภาพของผ้ามัดหมี่ให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้การออกแบบลวดลายนั้นมีความสำคัญในการทำผ้ามัดหมี่ เพราะลวดลายที่สวยงามแปลกใหม่เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงคุณค่าและคุณภาพของผ้ามัดหมี่ วิธีการออกแบบลวดลายในอดีต ผู้ผลิตลวดลายจะคิดออกแบบจากจินตนาการแล้วนำมามัดเป็นเส้นด้ายไปตามความคิดหรือใช้วิธีในการดูลวดลายจากผ้าผืนเดิมที่มีอยู่เป็นต้นแบบ แล้วมัดลวดลายตามตัวอย่าง ซึ่งวิธีดังกล่าวก็ยังนิยมใช้กันอยู่ แต่สำหรับกลุ่มช่างทอระดับฝีมือหรือผู้

ทอผ้ารุ่นใหม่ในปัจจุบันจะนิยมเขียนลวดลายลงบนกระดาษกราฟ โดยลวดลายที่เขียนนั้นจะเป็นเพียงลักษณะโครงสร้างคร่าว ๆ ของลวดลายเท่านั้น เพราะวามตราส่วนของช่องกระดาษกราฟ จะมีขนาดที่ไม่เท่ากับขนาดของเส้นด้ายที่ใช้ทอเป็นผืนผ้า เมื่อทอเป็นผ้ามัดหมี่ออกมาแล้ว ลักษณะและขนาดของลวดลายที่ปรากฏบนผืนผ้าจะมีความแตกต่างจากลวดลายที่เขียนไว้บนกระดาษกราฟอย่างมาก ดังนั้นถ้าต้องการมองเห็นขนาดและลักษณะของลวดลายที่เหมือนจริงของผ้ามัดหมี่ ก็ต้องลงทุนลงแรงผลิตเป็นผืนผ้าจริงขึ้นมาซึ่งจะต้องสิ้นเปลืองทั้งต้นทุน เวลาและแรงงานมาก ปัจจุบันเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์เป็นเทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพสูงและมีใช้อย่างแพร่หลาย

ปัจจุบันในวงการสิ่งทอก็ได้มีการนำเอาคอมพิวเตอร์มาใช้ในการออกแบบหลายด้าน เช่น การออกแบบลวดลายผ้า การออกแบบลายพิมพ์ผ้า การออกแบบตัดเย็บเสื้อผ้า ผลก็คือทำให้ผลิตภัณฑ์สิ่งทอมีคุณภาพที่ได้มาตรฐานยิ่งขึ้น ระบบการทำงานของคอมพิวเตอร์สามารถช่วยในการคำนวณออกแบบผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ได้ใกล้เคียงกับความเป็นจริงมาก โปรแกรม Auto CAD เป็นโปรแกรมสำเร็จรูปที่ผลิตขึ้นมาเพื่อใช้ในการวาดรูปและเขียนแบบโดยเฉพาะรายการคำสั่งสามารถวาดภาพได้ง่าย รวดเร็ว และถูกต้องแม่นยำ ดังนั้นโปรแกรม Auto CAD จึงมีคุณสมบัติที่เหมาะสมกับการออกแบบลวดลายผ้ามัดหมี่ ซึ่งเป็นรูปทรงลวดลายเรขาคณิตแบบ 2 มิติ การนำคอมพิวเตอร์มาใช้ในการออกแบบลวดลายผ้ามัดหมี่ จึงทำให้การมองเห็นขนาดและลักษณะของลวดลายผ้ามัดหมี่มีความใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุด เพราะสามารถกำหนดขนาดของลำหมีได้และสามารถพิมพ์ลวดลายออกมาได้ ทำให้สามารถพิจารณาขนาดและลักษณะของลวดลายได้โดยไม่ต้องผลิตผ้าตัวอย่างขึ้นมาจริง ซึ่งจะช่วยในการลดต้นทุน เวลา และแรงงานในการผลิตผ้าตัวอย่างลงมาได้ ลวดลายที่ออกแบบด้วยคอมพิวเตอร์สามารถทำการแก้ไขและดัดแปลงได้จนเป็นที่พอใจ แล้วจึงนำไปผลิตเป็นผืนผ้าจริงที่มีลักษณะและขนาดของลวดลายที่ตรงกับความต้องการ

ลักษณะ ธารวรรณกิจ (2540 : 61-64) ได้ศึกษาความพอใจต่อผลิตภัณฑ์ผ้าจากราชบุรี ผลการศึกษาสรุปได้ว่า ผ้าทอพื้นบ้านพื้นเมืองของไทยนั้นกำลังได้รับความสนใจจากบุคคลทั่วไปทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ลวดลายที่ปรากฏบนผืนผ้าจะแสดงถึงเอกลักษณ์ วัฒนธรรมและความเป็นอยู่ของผู้ที่ทอผ้าเป็นอย่างดี แต่เนื่องจากปัจจุบันสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้มีผลต่อช่างทอพื้นเมืองเหล่านี้เป็นอย่างมากโดยที่การทอผ้าพื้นเมืองของไทยในปัจจุบัน มีการกระจายอยู่ในกลุ่มชนต่าง ๆ ทั่วไปในทุกภูมิภาคของประเทศ มีการทอทั้งที่เป็นผ้าผืนสี่เรียบ ๆ ผ้าที่ทอด้วยกรรมวิธีที่ประณีต ต้องอาศัยความสามารถและความชำนาญเป็นพิเศษ เช่น การทอผ้าจก ซึ่งผ้าจกของจังหวัดราชบุรี เป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของชาวล้านนา หรือที่เรียกว่าชาวไทวน ซึ่งถูกกวาดต้อนมาจากทางตอนเหนือของประเทศไทย มาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดราชบุรีตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ การทอผ้าจกจึงถือว่าเป็นวัฒนธรรมที่มีสืบทอดกันมานาน ปัจจุบันผ้าจกนับวันจะหายาก เพราะเป็นลักษณะของผ้าที่ทอมือเป็นงานหัตถกรรมในครัวเรือน มากกว่าที่จะผลิตขึ้นมาในระบบอุตสาหกรรม สาเหตุที่การทอผ้าจกของชาวไทวนในจังหวัดราชบุรีลดน้อยลงเพราะว่า อิทธิพลของผ้าสมัยใหม่ที่มีลวดลายที่สวยงามกว่าและหาซื้อได้ง่ายในท้องตลาด นอกจากนี้การทอผ้าจกยังใช้เวลาในการทำที่นานไม่ทันต่อการใช้สอย อีกประการหนึ่งก็คือความไม่นิยมของสตรีชาวล้านนาเองที่มีต่อผ้าจก รวมทั้งไม่มีการอนุรักษ์และสืบทอดการทอผ้าจกเท่าที่ควร ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ศิลปะการทอผ้าจกซบเซามาก และมีแนวโน้มที่จะสูญสิ้นไป ไม่เหมือนกับการทอผ้าพื้นเมืองในภาคอีสานและภาคเหนือที่จะสามารถขยายเป็นระบบอุตสาหกรรมได้ ดังนั้นจึงสมควรที่จะอนุรักษ์และส่งเสริมการทอผ้าจกราชบุรี ไว้ เพื่อให้วัฒนธรรมการทอผ้าจกที่มีมานานคงอยู่ต่อไป

ผกา เบญจกาญจน์ (2540 : 55) ได้ศึกษารูปแบบท่าทางการร่ายรำของภาพเทพารักษ์ที่มีส่วนสัมพันธ์กับแม่ทำนานาฏศิลป์ไทย จากปราสาทหินพิมาย พบว่า ภาพประติมากรรมที่แกะสลักเป็นเทพารักษ์ที่ปรากฏในปราสาทหินพิมาย แสดงให้เห็นนาฏยลีลาสองชนิดคือ การพ้อนรำ และการแสดงอิริยาบถต่าง ๆ ของบุคคลชั้นสูง ได้แก่ เทพในศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพุทธ และตัวเอกในวรรณกรรม ในส่วนบทของปราสาทที่เป็นหน้าบัน และทับหลัง จะมีภาพการพ้อนรำของเทพในศาสนาพราหมณ์ซึ่งมีผลต่อความเป็นอยู่ของมวลมนุษย์ และการพ้อนรำในศาสนาพุทธซึ่งจะปรากฏอยู่เป็นองค์ประกอบการจัดภาพพระพุทธรูปปางมารวิชัย เป็นต้นส่วนการร่ายรำในแต่ละภาพจะมีความแตกต่างของลีลาช่วงขาและช่วงแขนแต่ทุกภาพจะมีความสมดุลระดับศีรษะและลำตัวตามแบบคือนาฏราช ภาพสลักส่วนล่างเป็นภาพแสดงอิริยาบถการกระทำความดีของเทพ เทวดา ยักษ์ และบริวารอื่น ๆ เพื่อแสดงความเคารพ จงรักภักดีและเข้าดูแลรักษาปราสาทแห่งนี้ ลีลาการร่ายรำและอิริยาบถของภาพสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของคนเกี่ยวกับความดีและความชั่วร้ายของเทพในศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ทั้งความเชื่อลีลาการร่ายรำที่มีอิทธิพลต่อศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่น และต่อลีลาการแสดงนาฏศิลป์ไทยในปัจจุบัน

สุภาพร พรหมนิม (2543 : 123-128) ได้ศึกษาปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในธุรกิจการทอผ้าไหมมัดหมี่ของกลุ่มสตรีและผลกระทบที่มีต่อชุมชน กรณีศึกษาตำบลนาโพธิ์ อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในธุรกิจการทอผ้าไหมที่สำคัญได้แก่ แรงบันดาลใจ จากการได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ความสนใจใฝ่รู้ ความคิดที่อยากจะทำผ้า ความที่มีใจรักและชอบในการทอผ้า ลวดลายและสีในตัวผืนผ้าไหม มีความรู้สึกชอบและรักในธุรกิจการทอผ้าไหม ได้รับการเรียนรู้ที่เป็นระบบและมีขั้นตอน คือการเรียนรู้ขั้นพื้นฐาน การเรียนรู้เพื่อให้เกิดความชำนาญ ให้ประกอบอาชีพเพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว สร้างงานให้กับท้องถิ่นและอนุรักษ์ศิลปะพื้นบ้านของตนเอง ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในธุรกิจการทอผ้าไหม ได้แก่การบริหารจัดการมีการรักษามาตรฐานคุณภาพการผลิต มีการสร้างเครือข่ายทางการตลาด มีการจัดแหล่งเงินทุนหมุนเวียนและมีการร่วมมือของสมาชิกในชุมชน

กาญจนา เกียรติธนิรัตน์ (2546 : 164-173) ได้ศึกษาภูมิปัญญาในการทอผ้าพื้นเมืองภาคเหนือ รูปแบบการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย พบว่ารูปแบบและการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย มี 4 รูปแบบ ตามวงจรวิถีชีวิตในแต่ละวัย คือ 1) รูปแบบการเรียนรู้เพื่อเตรียมพร้อมในการมีครอบครัว และ พื้นฐานอาชีพ 2) รูปแบบการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความรู้ 3) รูปแบบเพื่อการถ่ายทอดความรู้เพื่อพันธมิตรทางอาชีพ และ 4) รูปแบบการถ่ายทอดความรู้เพื่อทางเลือกในอาชีพ และสานต่ออาชีพในชุมชน การวิเคราะห์บริบททางวัฒนธรรม พบว่าในอดีตการทอผ้าเป็นขบวนการในการขัดเกลาศิลปะของผู้หญิง เพื่อเปลี่ยนสถานภาพโดยการแต่งงาน ปัจจุบันผู้หญิงเปลี่ยนสถานภาพเป็นผู้นำอาชีพทอผ้าในชุมชน แบบแผนชีวิตในอดีตผู้หญิงทอผ้าอยู่บ้านผู้ชายจะทำการเกษตร ปัจจุบันผู้ชายจะช่วยงานทอผ้าในครอบครัวมากขึ้นและพบว่าโครงสร้างของครอบครัวขยาย รักษาระบบความสัมพันธ์ตามบทบาทหน้าที่ไว้ได้มากกว่าครอบครัวเดี่ยว

บุญมณี เอื้อศรี (2548 : 44-46) ได้ศึกษาปัจจัยในการตัดสินใจเลือกซื้อผ้าไหมของสมาชิกชมรมหญิงโคราช จากการวิจัยพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกซื้อผ้าไหมในระดับมากที่สุดคือด้านผลิตภัณฑ์ ผ้าไหมต้องมีคุณภาพ มีลวดลายที่แปลกใหม่ทันสมัย มีความประณีตของฝีมือในการทอผ้า แหล่งที่ผลิตจะต้องมีชื่อเสียง ราคาถูกเมื่อเทียบกับผ้าไหมที่มีระดับคุณภาพเดียวกันที่ผลิตจากแหล่งอื่น ๆ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าไม่ว่าผ้าไหมจะมีแหล่งที่ผลิตจากที่ใด หากว่ามีคุณภาพ มีการพัฒนาลวดลาย สีสันที่ทันสมัย ย่อมจะมีผลต่อการตัดสินใจเลือกซื้อผ้าไหม

จิโรจน์ ตั้งสกุล (2547 : 99-100) ได้ศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน สรุปได้ว่าภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาเศรษฐกิจ เกิดจากปัจจัยดังนี้ 1) การดำรงรักษาวัฒนธรรม ประเพณีและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นพื้นฐานของเศรษฐกิจชุมชน เกิดขึ้นจากชาวบ้านในชุมชนมีความรักใคร่ สัมผัสกันสามัคคีและได้นำวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษมาใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนและได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี 2) วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนอยู่อย่างพอเพียง พึ่งพาอาศัยกันและกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน ทำให้เกิดการรวมกลุ่ม 3) มีการรวมกลุ่มและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจ 4) สิ่งที่เชื่อมโยงกับศักยภาพในการผลิตและการตลาดเข้าด้วยกัน เช่น การรวมกลุ่ม การผลิตและการรวมกลุ่มการจำหน่ายในนามของกลุ่มหัตถกรรมและกลุ่มสหกรณ์ ซึ่งทำให้เกิดการเชื่อมโยงเข้ากับเครือข่ายต่าง ๆ มากมาย รวมทั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนที่เปิดโอกาสให้สถาบันการศึกษาต่าง ๆ เข้ามาศึกษาในแง่มุมต่าง ๆ 5) ครอบครัวและชุมชนเป็นหน่วยในการผลิต มีการพึ่งพาตนเองได้ทางเศรษฐกิจ สร้างรายได้หลักในการเลี้ยงดูครอบครัวและสร้างชื่อเสียงให้กับครอบครัวและชุมชน สิ่งต่างเหล่านี้ล้วนเป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาชาวบ้านในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนได้เป็นอย่างดี

ศิริรัตน์ ชันแข็ง (2549 : 177-180) ได้ศึกษาวัฒนธรรมองค์กรของกลุ่มทอผ้าไหม จังหวัดมหาสารคาม โดยทำการศึกษาเริ่มจากองค์ความรู้เรื่องกระบวนการทอผ้าไหมของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา โครงสร้าง สถานภาพ และบทบาทของกลุ่มทอผ้าไหม กฎ กติกา อุดมการณ์และค่านิยมของกลุ่มทอผ้าไหม การบริหารจัดการของกลุ่มทอผ้า ตลอดจนการจัดการความรู้ของกลุ่มทอผ้า จะพบว่ากลุ่มทอผ้าทุกกลุ่มมีการจัดโครงสร้างองค์กร กำหนดสถานภาพและบทบาทของสมาชิก กลุ่มที่ประสบความสำเร็จมีปัจจัยที่สำคัญคือ ประธานกลุ่มและคณะกรรมการกลุ่มต้องมีความรู้ในสถานภาพที่ถูกกำหนดและสามารถที่จะปฏิบัติงานได้ในหลายหน้าที่ ส่วนกลุ่มที่ไม่ประสบผลสำเร็จนั้น มีการจัดการโครงสร้างองค์กรแต่ขาดการจัดการด้านการประสานงานที่ดี สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมน้อยเพราะขาดอุดมการณ์และเป้าหมายที่มุ่งสู่ความสำเร็จร่วมกัน กลุ่มที่ประสบความสำเร็จจะมีกฎ กติกา อุดมการณ์ และค่านิยม มีการเรียนรู้ ปรับตัวและพัฒนาตนเองจนเกิดเอกลักษณ์ประจำกลุ่ม เป็นอุดมการณ์ทั้งในระดับบุคคล กลุ่มและองค์กร กลุ่มทอผ้าไหมทุกกลุ่มมีการวางแผนในการดำเนินการ การเตรียมวัตถุดิบ การผลิต การตลาด การจัดทำระบบบัญชี การจำหน่ายและการพัฒนาผลิตภัณฑ์โดยการสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ ตัวชี้วัดความสำเร็จในการดำเนินการเป็นไปตามมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน และผลิตภัณฑ์สินค้า OTOP ด้านการจัดการความรู้ กลุ่มทอผ้ามีการแสวงหาความรู้ การจัดเก็บความรู้ และการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้และนำความรู้มาประยุกต์ใช้และถ่ายทอดความรู้แก่สมาชิกอย่างมีระบบ ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จ

สุวิมล พิสัยสวัสดิ์ (2538 : 6-7) ได้ศึกษาการผลิตและการจำหน่ายสินค้าหัตถกรรมไทย ประเภทผ้ามัดหมี่-ขิด ในหมู่บ้านนาข่า หมู่บ้านเชียง และหมู่บ้านศรีชมชื่น จังหวัดอุดรธานี พบว่าปัญหาด้านการตลาดของผ้ามัดหมี่ ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นเมืองชนิดหนึ่งว่าผลิตภัณฑ์ที่ผลิตออกมานั้น ไม่ตรงกับความต้องการของตลาด เนื่องจากผู้ที่ผลิตนั้นทำการผลิตโดยยึดรูปแบบดั้งเดิม ลวดลายที่ทอนั้นก็ยึดแบบโบราณที่บรรพบุรุษได้ออกแบบไว้ให้ และไม่สามารถที่จะผลิตสินค้าตอบสนองความต้องการได้ทันกับความต้องการของตลาด นอกจากนี้การแปรรูปผลิตภัณฑ์ก็ยังมีน้อยและยังขาดพัฒนาการในเรื่องของรูปแบบและการออกแบบที่ทันสมัย

ทัศนีย์ บัวระภา (2541 : 2-41) ได้ศึกษารายละเอียดเรื่องของลวดลายผ้าของชาวไทยลายในภาคอีสาน คือผ้าซิดและผ้ามัดหมี่ ซึ่งแสดงรายละเอียดส่วนประกอบสำคัญในการ ทอผ้า การเตรียมด้ายสำหรับทอผ้า การออกแบบลวดลาย วิธีการมัดหมี่ ชนิดของลายผ้าและลวดลายผ้าในสมัยต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และจิตความเชื่อของชาวไทย – ลาว และจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตผ้าไหม รูปแบบ ลวดลาย การทอผ้า พื้นเมือง สรุปได้ว่าลวดลายต่าง ๆ ที่ถักทอลงบนผืนผ้าด้วยเทคนิควิธีการทอต่าง ๆ ล้วนเป็นงานศิลปกรรมที่เกิดจากภูมิปัญญาของมนุษย์ เป็นเครื่องหมายที่แสดงสัญลักษณ์ ความเชื่อ ความคิด และจินตนาการ โดยอาศัยการเลียนแบบธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นจากพืช จากสัตว์ และสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ที่มีอิทธิพลต่อมนุษย์ ทำให้เกิดเป็นแนวคิดและการผลิตผ้าขึ้นใช้รูปแบบต่าง ๆ

สุภาพร พรหมนิม (2543 : 123-128) ได้ศึกษาปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในธุรกิจการทอผ้าไหมมัดหมี่ของกลุ่มสตรี และผลกระทบต่อชุมชน กรณีศึกษาตำบลนาโพธิ์ อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในธุรกิจการทอผ้า ที่สำคัญได้แก่ แรงบันดาลใจ จากการได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ความสนใจใฝ่รู้ ความคิดที่อยากจะทอผ้า ความมีใจรักและชอบในการทอผ้า ลวดลายและสีในตัวผืนผ้าไหม มีความรู้สึกรักชอบและรักในธุรกิจการทอผ้าไหม มีการเรียนรู้ที่เป็นระบบ และมีขั้นตอน คือ การเรียนรู้ขั้นพื้นฐาน การเรียนรู้เพื่อให้เกิดความชำนาญ ให้ประกอบอาชีพ เพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว สร้างงานให้กับท้องถิ่น และอนุรักษ์ศิลปะพื้นบ้านของต้น และปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในธุรกิจการทอผ้าไหม ได้แก่ การบริหารจัดการ มีการรักษามาตรฐาน คุณภาพการผลิต มีการสร้างเครือข่ายการตลาด มีการจัดหาแหล่งเงินทุนหมุนเวียนและมีการร่วมมือของสมาชิกในชุมชน

สุพริทธิ์ สันติวิวัฒน์ (2544 : 79-80) ได้ศึกษาการตลาดผ้าไหมมัดหมี่- ยกดอกในจังหวัดสุรินทร์ โดยทำการศึกษาข้อมูลทั่วไปสภาพการผลิตและการตลาด ปัญหาและความช่วยเหลือที่ต้องการของผู้ผลิตผ้าไหมมัดหมี่ – ยกดอก จากการวิจัยพบปัญหาว่า ผู้ผลิตผ้าไหมมัดหมี่- ยกดอก ส่วนใหญ่มีปัญหาด้านการผลิต คือ การขาดแคลนเส้นไหมบางฤดู วิธีการย้อมสียุ่งยาก สารเคมีอันตรายในการใช้ ผลิตภัณฑ์ไม่ได้รับการส่งเสริมการผลิต ควรมีการพัฒนาการผลิตให้ได้คุณภาพมาตรฐาน ทั้งเนื้อผ้า สี สัน ลวดลาย รูปแบบ เพื่อสนองความต้องการของผู้บริโภค

ธีรพงษ์ วสันตติลก (2546 : 88-94) ได้ศึกษารูปแบบการพัฒนาตลาดผ้าและผลิตภัณฑ์ผ้าทอจังหวัดบุรีรัมย์สู่ระบบพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ ผลการวิจัยสรุปได้ว่า รูปแบบการพัฒนาต้องมีการพัฒนาในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านผลิตภัณฑ์ ต้องมีการวางแผนเพื่อพัฒนาผ้าไหมและผลิตภัณฑ์ใหม่เกี่ยวกับคุณภาพของเนื้อผ้าที่สม่ำเสมอ ลวดลาย สี สัน รูปแบบของผลิตภัณฑ์ รวมทั้งต้องมีการรับประกันคุณภาพด้วย ด้านราคา กำหนดราคาผ้าไหมและผลิตภัณฑ์ใหม่ คือ คุณภาพของเส้นไหม ฝีมือ และความประณีตในการทอ รวมทั้งต้องมีการลดราคาให้กับผู้ซื้อโดยเป็นราคาที่ต่ำกว่าร้านค้าปกติ ด้านการจำหน่าย ภาวะการค้าของตลาดผ้าไหมและผลิตภัณฑ์ใหม่ตลาดทั้งภายในประเทศและต่างประเทศยังมีความต้องการอยู่มาก กลุ่มลูกค้าเป้าหมายคือตลาดต่างประเทศและตลาดกรุงเทพฯ และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาธุรกิจผ้าไหมและผลิตภัณฑ์ใหม่ ด้านธุรกิจการผลิต ต้องมีการออกแบบการผลิตด้านลวดลาย และรูปแบบผลิตภัณฑ์ อีกทั้งมีการวางแผนผลิตด้านการพัฒนาลวดลาย สีที่ใช้อยู่ต้องเป็นสีผลิตจากวัตถุดิบธรรมชาติ เส้นไหมที่ใช้ทอผ้า ต้องเป็นเส้นไหมจากการเลี้ยงไหมพื้นเมือง การผลิตสินค้าต้องเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ (2549 : 72-165) ได้วิจัยลายผ้าพื้นเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ ด้วยเล็งเห็นถึงความสำคัญของวัฒนธรรมการทอผ้าพื้นเมือง จึงได้ทำการรวบรวมลวดลาย ผ้าพื้นเมือง ที่ทอขึ้นโดยฝีมือของชาวกาฬสินธุ์ กาฬสินธุ์มีผ้าพื้นเมืองหลายประเภท แต่ละประเภทมีลวดลาย ที่มีความวิจิตรสวยงามทั้งผ้าลายขิด ผ้ามัดหมี่ ผ้าเกล็ดเตา และผ้าเหียบ ซึ่งทอทั่วทุกท้องที่ในเขตจังหวัด กาฬสินธุ์ แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของคนกาฬสินธุ์ที่ได้สร้างสรรค์ลวดลายบนผืนผ้า จากการศึกษาได้ทำการ รวบรวมลวดลายผ้าพื้นเมืองที่ทอขึ้นโดยมีฝีมือของชาวกาฬสินธุ์ ตลอดจนกระบวนการผลิตและการนำผ้า พื้นเมืองมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

สุพัตรา เชิดจระพงษ์ (2538 : 141) ได้ศึกษาการวิเคราะห์ทางเศรษฐกิจ การผลิต การตลาด และผลตอบแทนการลงทุนของการผลิตสิ่งทอผ้าไหมในหมู่บ้านหัตถกรรม จังหวัดบุรีรัมย์จาก ผลการวิจัยทำให้ทราบว่า การผลิตสิ่งทอผ้าไหมในหมู่บ้านหัตถกรรม จังหวัดบุรีรัมย์ประสิทธิภาพในการผลิต ของชาวบ้านมีประสิทธิภาพที่ต่ำ โดยทำการผลิตเป็นอาชีพรองเพื่อหารายได้เสริมให้แก่ครอบครัว สภาพทาง การตลาดยังขาดตลาดที่แน่นอน ไม่มีการตั้งร้านเพื่อวางผลิตภัณฑ์จำหน่าย โดยผู้วิจัยได้ให้ข้อเสนอแนะ เพิ่มเติมว่า หน่วยงานภาครัฐควรให้การสนับสนุนอย่างจริงจัง มีส่วนรับผิดชอบในการส่งเสริมการผลิต ควร อบรมให้ความรู้เพิ่มเติมแก่ผู้ผลิตตลอดจนส่งเสริมให้ผู้ผลิตมีการเพิ่มประสิทธิภาพของผลผลิตให้สูงขึ้น ในส่วน ของการตลาดควรส่งเสริมด้านการจัดจำหน่าย หาช่องทางการตลาดให้

เมธา สุธีโรจน์ (2540 : 205-206) ได้ศึกษาการซื้อขายผลิตภัณฑ์ผู้บริโภคต่อผ้าไหมของ มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ผลการศึกษาพบว่าผู้บริโภคมี ความเห็นว่าผ้าไหมของมูลนิธิฯ มีราคาแพงและต้องการให้มีสถานที่จำหน่ายให้มากขึ้นความต้องการซื้อทั่วไป นิยมผ้าไหมพื้น รองลงมาคือผ้าไหมมัดหมี่และผ้าไหมทอยกดอกตามลำดับ โดยสีที่ชอบมีทั้งสีเข้มและสีอ่อน สีธรรมชาติ เนื้อผ้าเป็นเนื้อผ้าที่เรียบ ชอบทั้งผ้าเนื้อบางและหนาและผ้าหน้ากว้าง ลวดลายผ้า คุณภาพของ เนื้อผ้า สีสนของผ้า อายุการใช้งาน การดูแลรักษาและราคาของผ้า ปัจจัยที่มีอิทธิพลมากต่อการตัดสินใจซื้อ ผลิตภัณฑ์ ปัญหาและอุปสรรคด้านวัตถุดิบ คือมีแหล่งซื้อน้อยเกินไปมักใช้เส้นใยที่ผลิตเองจากการเลี้ยงไหม ทำให้การผลิตมีน้อย ขนาดของเส้นไหมไม่ได้มาตรฐาน

สุรียา สมทศปต์, พัฒนา กิตติอาษา และนันทิยา พุทธะ (2537 : 23-31) ได้ศึกษา ถึงวิถีชีวิตการทอผ้าของชาวบ้านในบ้านจะโปะว่า อำเภอปทุมราชวงศาส่วนใหญ่จะเป็นการทอผ้าไหม และมีผ้า ผ้ายเพียงบางส่วนที่ชาวบ้านทอขึ้นเพื่อเก็บไว้ใช้เองในครัวเรือน การทอผ้าไหมของอำเภอปทุมราชวงศามีปัญหา และอุปสรรคที่สำคัญ 4 ประการคือ แรงงานที่มีจำนวนที่ไม่แน่นอนเป็นเหตุให้การผลิตผ้าไหมไม่ได้ปริมาณที่แน่นอนตามไปด้วย วัตถุดิบที่ต้องซื้อผ่านพ่อค้าคนกลาง ขาดการรวมตัวของผู้ผลิต คุณภาพที่ไม่ได้มาตรฐาน การจัดจำหน่ายทำการจำหน่ายโดยผ่านพ่อค้าคนกลางไปยังลูกค้าในที่ต่าง ๆ เช่น กรุงเทพมหานคร เชียงใหม่ และลูกค้าที่อยู่ในต่างประเทศ และมีการวางจำหน่ายในอำเภอ การใช้ประโยชน์จากผ้าทอของ บ้านจะโปะ ชาวบ้านจะใช้ประโยชน์จากผ้าทอที่ได้โดยเน้นหนักการแสวงหากำไรจากผ้าทอในฐานะที่เป็น สินค้าหลักของหมู่บ้าน และเป็นผลผลิตของอุตสาหกรรมการทอผ้าไหมในครัวเรือน ในขณะที่การใช้ประโยชน์ ในครอบครัวใช้ในพิธีกรรม หรือใช้ทำบุญในวัดตามประเพณีทางศาสนาเป็นเรื่องรองเท่านั้น

นอกจากงานวิจัยที่เกี่ยวกับบริบทของการทอผ้าพื้นเมืองแล้ว การศึกษางานวิจัยที่ เกี่ยวข้องกับความเข้มแข็งของชุมชนนับเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งต่อการเสริมสร้างความอยู่เย็นเป็นสุขใน ชุมชนเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นพลังทุนทางสังคมที่มีศักยภาพในการพึ่งตนเอง และการบริหารจัดการอยู่ใน ระดับสูง มีความเป็นปึกแผ่น แน่นแฟ้น มีการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นและสร้างความภาคภูมิใจในชุมชนให้ เอื้อต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีความสามัคคี เอื้ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูลกันได้ง่าย และยังเชื่อมโยงกับ

ชนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมชุมชนได้ดี ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้นับเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะเสริมสร้างความอยู่เย็นเป็นสุขในสังคมไทยให้มีความมั่นคงและยั่งยืนได้ในที่สุด

นภาพรณ หะวานนท์ และพิสมัย รัตนโรจน์สกุล (2548 : 68-84) ได้ศึกษาการเสริมสร้างทุนสังคมเพื่อชุมชนเข้มแข็ง ตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาชุมชนไปสู่ความเข้มแข็ง และตั้งอยู่บนฐานคิดของการพึ่งพาตนเองได้ ได้ศึกษากรณีชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กระบวนการสะสมทุนทางสังคมผ่านการทอดผ้าทอดอก โดยกล่าวถึง การทอดผ้าเป็นงานที่สืบสานต่อกันมาเรื่อย ๆ และการทอดผ้าเป็นงานที่ยาก และกระบวนการที่จะทำให้สำเร็จออกมาเป็นผืนผ้านั้น ไม่สามารถที่จะทำได้โดยลำพัง ต้องอาศัยการพึ่งพากันและกัน การเรียนรู้ร่วมกัน กระบวนการทอดผ้าไหม จึงมีส่วนสำคัญยิ่งในการกำหนดระบบความสัมพันธ์ที่นำไปสู่การสร้างทุนทางสังคมที่มีการสะสมสืบทอดกันมานับจากอดีต เป็นการสร้างทุนทางสังคมในวิถีชีวิตแบบพึ่งพาธรรมชาติ และมีการปรับตัวให้เข้ากับยุคเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงนอกจากนี้ยังกล่าวถึง การทอดผ้าไหมเป็นผลงานสร้างสรรค์ที่มีความงดงาม ทั้งเนื้อผ้าที่ทอจากเส้นไหมที่มีลักษณะพิเศษให้สัมผัสที่นุ่มนวล สีและลวดลายที่ปรากฏบนผืนผ้ามีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เป็นงานหัตถกรรมที่เป็นอาชีพเสริมของคนในหมู่บ้าน คือ การเข้าถึงวิถีชีวิตของคนในหมู่บ้าน การทอดผ้าไหมมีเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมาก อาจเริ่มต้นจากการเลี้ยงไหม การสาวเส้นไหม การย้อมสี และการทอดผ้าไหม

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2544 : 54) ได้รับการอนุมัติทุนอุดหนุนการวิจัยเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในโครงการวิจัยเรื่อง “การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชุมชน” จากสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ ผลการศึกษาพบว่าแนวคิดที่จะทำให้ชุมชนพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้นั้น จำเป็นต้องศึกษาปัญหาของชุมชนแต่ละพื้นที่และต้องอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นแต่ละท้องถิ่น การผลิตบนรากฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นจะเป็นการผลิตที่สามารถทำได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ซึ่งจะทำให้เกิดการพึ่งตนเองได้ในที่สุด โดยมีผลการศึกษาดังนี้คือ นอกจากนี้ยังมีนโยบายและแนวทางการส่งเสริมพัฒนาหัตถกรรมไทยของกระทรวงอุตสาหกรรม โดยกระทรวงอุตสาหกรรมได้เสนอคณะรัฐมนตรีพิจารณาแต่งตั้งคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาหัตถกรรมไทย ร่วมกำหนดแนวทางนโยบายในการส่งเสริมและพัฒนาตลอดจนการแก้ปัญหาอุปสรรคของสินค้าหัตถกรรมไทยในสินค้าหัตถกรรม 5 ประเภทคือ ประเภทเครื่องหนัง ประเภทผ้าและผลิตภัณฑ์ผ้า ประเภทหวาย ไม้ ไม้ไผ่ และเส้นใยพืช ประเภทเครื่องปั้นดินเผาและประเภทเครื่องโลหะ โดยให้พิจารณาด้านการผลิตและการตลาด ไปพร้อม ๆ กับแนวนโยบายที่กำหนดไว้ โดยมีเป้าหมายให้กองส่งเสริมหัตถกรรมไทยในสังกัดกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมเป็นผู้ปฏิบัติและรับผิดชอบ เพื่อดำเนินการส่งเสริมสินค้าหัตถกรรมในด้านวิชาการ การตลาด การให้กู้ยืมเงิน รวบรวมจัดเก็บและเผยแพร่ข้อมูลด้านแหล่งผลิตและการตลาด ค้นคว้ารูปแบบหัตถกรรมไทย มีการจัดห้องแสดงสินค้าและจัดกิจกรรมอื่นๆ เพื่อส่งเสริมเผยแพร่หัตถกรรมไทย ที่ผลิตมาแต่ดั้งเดิม และกำลังสูญหายให้มีศักยภาพในการขยายตลาดต่อไป

หากกล่าวโดยสรุปแล้ว การทอดผ้าไหมมีต้นตอเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนนั้น ๆ ผลงานที่สร้างสรรค์ได้จะมีความงดงาม มีคุณค่าและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เป็นงานหัตถกรรมที่เป็นอาชีพสามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนหรือท้องถิ่น การพัฒนาภูมิปัญญาเดิมเกี่ยวกับกระบวนการทอดผ้าไหมมีต้นตอเพื่อพัฒนาเป็นสินค้าที่ได้มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน ถือว่ามีความสำคัญในการพัฒนาเพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็งทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจและยังเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมอันดีงานสืบต่อไป และยังเป็นแนวทางการสร้างสรรค์ชุดการแสดงพื้นบ้านอีสานใต้ โดยศึกษาจากข้อมูลเอกสารในการทอดผ้ารูปแบบและลวดลายต่างๆ นำมาประดิษฐ์ทำทำให้สอดคล้องกับกรรมวิธีการผลิตรวมถึงลวดลายของผ้าไหมมีต้นตอในอำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์

4.2 งานวิจัยต่างประเทศ

ชีสแมน (Cheesman. 1988 : 179-185) ได้ศึกษาวิธีการทอผ้าของกลุ่มคนเชื้อสายลาว โดยศึกษากระบวนการและขั้นตอนในการเตรียมเส้นใย กระบวนการทอ การประดิษฐ์ลวดลายผ้า จากการถักทอและการมัดหมี่ อีกทั้งศึกษาเปรียบเทียบถึงผ้าทอที่ปรากฏในนครเวียงจันทน์ หลวงพระบางและปากเซ กับผ้าพื้นเมืองในประเทศไทย ว่ามีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน

เฟรเซอร์ (Fraser. 1990 : 169-178) ได้ศึกษาผ้าทอในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พบว่า ผ้าทอที่มีอยู่ในประเทศต่าง ๆ ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น มีทั้งลักษณะเหมือนและแตกต่างกันหลายประการ คือเส้นใยที่นำมาใช้เป็นวัตถุดิบในการทอ เครื่องมือเครื่องใช้ในการทอ การย้อมสีเส้นใย และกระบวนการประดิษฐ์ลวดลาย ทั้งนี้ผ้าที่ทอในประเทศเดียวกันแต่ต่างภูมิภาคกัน ก็มีความแตกต่างกันอยู่บ้าง นอกจากนี้ยังพบว่าวิธีการสร้างลวดลายบนผืนผ้าด้วยวิธีการขีด จก และปักเป็นวิธีการที่พบมากที่สุด

ไซเบอร์ท (Seibert. 1995 : 1320-A) ได้กล่าวว่า การพัฒนาผลผลิตใหม่ นั้นล้วนต้องบูรณาการจากหลาย ๆ ฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการผลิต หรือนวัตกรรมการผลิต นอกจากนี้ยังพบว่า ผู้ผลิตแต่ละคนหรือผลการปฏิบัติงานของแต่ละคน แม้จะเป็นภายใต้กรอบงานเดียวกัน ก็น่าจะผสมผสานกัน ได้

แม็คคอล (McCall. 1999 : 230-236-A) ได้ศึกษาการสอนประวัติของผ้าขนสัตว์ และศิลปวัฒนธรรมสิ่งทอ พบว่า การกระตุ้นให้ผู้ศึกษา สำรวจหลักการ สิ่งทอ และการสัมภาษณ์นักประดิษฐ์ สิ่งทอ โดยใช้เครื่องมือ ส่งเสริมความเข้าใจ และความสามารถในการผลิตผ้าขนสัตว์ สรุปว่าประวัติความเป็นมาของผ้าขนสัตว์ และวัฒนธรรมของเขอาอาศัยประเพณีในลาว และผู้อพยพในไทยและตัวอย่างจากผู้อพยพในสหรัฐอเมริกา

ชลิตตั้ง (Schlichting. 2000 : 30) ได้ศึกษาหน่วยการเรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งทอนี้คือมีจุดมุ่งหมายในการให้โรงเรียนระดับกลาง (อายุ 9-13 ปี) ผู้ซึ่งมีความสนใจในศึกษาวัฒนธรรมสมัยใหม่และวัฒนธรรมโบราณของลาตินอเมริกา หน่วยการเรียนรู้ไม่ใช่ภาษาสเปนประยุกต์ บทเรียนเป็นเฉพาะบุคคล กลุ่มเล็กและกลุ่มใหญ่ และรวมกัน 3 ห้อง จากเวลา 30 นาที ผู้แนะนำจัดสิ่งจำเป็นให้นักเรียน สรุปจากการอ่าน คนเก่าแก่ ภาพเกี่ยวกับการทอผ้า ตำรา แผนที่ และวิดีโอหน่วยการเรียนรู้ประกอบไปด้วย 8 บทเรียน คือ 1) ใครคือชาวอินเดียนแดงเผ่ามายา และเขาอยู่ที่ไหน (ปัจจุบัน) 2) เครื่องนุ่งห่มคืออะไร 3) ภูมิศาสตร์ของ Huipil 4) เชื้อชาติ กับชาติพันธุ์ กลุ่มวัฒนธรรม แผนที่ประเทศกัวเตมาลาและเม็กซิโกตอนใต้ 5) สัญลักษณ์ของ Huipil 6) การต่อตั้ง Huipil 7) วิดีโออเมริกากลาง กลัวเตมาลา และเอลซาลวาดอร์ 8) ความขัดแย้งระหว่างวัฒนธรรมดั้งเดิมและวัฒนธรรมสมัยใหม่

โลเซอร์ (Locher. 2006 : 150) ได้ศึกษาการใช้เทคโนโลยีสำหรับบูรณาการเกี่ยวกับสิ่งทอการประมาณการด้านความต้องการเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย และการบูรณาการโดยใช้อุณหภูมิเป็นตัวรับสัญญาณ คือการรายงานพิสูจน์ความคิดรวบยอดในการใช้เทคนิคทางเทคโนโลยีทำให้ประสบความสำเร็จ การเข้าถึงเทคโนโลยีที่แปลกใหม่ เกิดจากการบูรณาการเทคโนโลยีทางอิเล็กทรอนิกส์มาบูรณาการร่วมกับสิ่งทอ ได้สรุปเทคโนโลยีการได้ระบบสิ่งทอ

ฉอย และชวง (Choi and Cheung. 2007 : 438-452) ได้ศึกษาเกี่ยวกับ พื้นฐานสำหรับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และการศึกษาของโลกที่มีการเปลี่ยนแปลง ทำให้เกิดความสนใจศึกษาผลกระทบถึงคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน เพื่อสร้างความมั่นใจ สร้างความเชื่อมั่นในความสามารถของคนสังคม ชุมชน ใช้ภูมิปัญญาในกาปรับตัวสัมพันธ์ในสภาพแวดล้อมหรือระบบนิเวศของ

ชุมชน พบวิธีสร้างคุณภาพให้บรรลุวัตถุประสงค์และปรับปรุงชีวิตให้ดีขึ้น คือ ต้องให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการคิดผลิตนโยบาย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญา ประสบการณ์ และเสียงของคนภายในชุมชน เป็นยุทธศาสตร์การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต โดยกระบวนการนโยบายซึ่งสร้างชุมชนให้แข็งแรง

ฮอลแลนด์ และคณะ (Holland and others. 2007 : 3388-3392) ได้ศึกษาสารประกอบของผ้าไหมไทยธรรมชาติ กล่าวถึงผ้าไหมธรรมชาติและผ้าไหมเทียม ซึ่งผ้าไหมธรรมชาติ คือสิ่งสำคัญกับความสามารถที่ผสมผสานคุณสมบัติจากกลไกที่ดีด้วยวิธีทางธรรมชาติ ปราศจากสารเคมี ไม่เหมือนผ้าไหมเทียมที่เส้นใยเกิดจากปฏิกิริยาทางเคมี ผ้าไหมธรรมชาติให้สัมผัสที่ดี แข็งแรง เส้นใยไหมที่เกิดจากหนอนไหมต่างชนิดกัน ให้สารประกอบทางธรรมชาติและคุณภาพเส้นใยแตกต่างกัน

จากการทบทวนงานวิจัยทั้งในประเทศและต่างประเทศจะพบว่า การตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคเป็นสิ่งที่ผู้ผลิตผ้ามัดหมี่ต้นแดงจะต้องคำนึงถึงด้วย และจากการเปลี่ยนแปลงความต้องการ การจัดการด้านช่องทางการจัดจำหน่ายจึงจัดเป็นปัจจัยที่มีบทบาทที่สำคัญต่อการจำหน่ายผ้าทอพื้นเมืองมากยิ่งขึ้นในปัจจุบัน เนื่องจากวิถีชีวิตของคนไทยที่มีการเปลี่ยนแปลงไปซึ่งส่งผลกระทบต่อความต้องการในการใช้ผลิตภัณฑ์ที่เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย รวมทั้งระบบการแข่งขันที่รุนแรงระหว่างผ้าที่ทอโดยขบวนการอุตสาหกรรมสมัยใหม่กับผ้ามัดหมี่ต้นแดงที่มีการแข่งขันมากขึ้นในปัจจุบัน